МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Львівський національний університет імені Івана Франка
Філологічний факультет
Кафедра української літератури імені академіка Михайла Возняка

Шевченкознавчі студії Андрія Скоця

Магістерська робота
студентки II курсу
групи ФЛУм-21з
напряму “035.Філологія”
(Українська мова та література)
Леськів Христини Володимирівни

_____

Науковий керівник
доц. Баса Ореста Маркіянівна

Львів — 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....…… 3

РОЗДІЛ 1. ШЕВЧЕНКОЗНАВСТВО В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ НАУКИ ПРО ЛІТЕРАТУРУ …….....…….. 7

1.1 Тарас Шевченко як рушій українського національного відродження.....…… 7

1.2 Етапи розвитку шевченкознавства у ХХ — ХХІ ст…… 11

РОЗДІЛ 2. ТЕМАТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ШЕВЧЕНКОЗНАВЧИХ ПРАЦЬ АНДРІЯ СКОЦЯ .....….....…… 19

2.1 Громадсько-політичні інтенції у творчості Тараса Шевченка…… 19

2.2Тема покритки у поемах “Катерина” і “Наймичка”…….....…….. 28

2.3 Стилістика умовчання у “Кобзарі”…….....…… 34

2.4 Лейтмотивні образи поезії Тараса Шевченка: кобзар, слово, Дніпро, воля, сонце, місяць, зорі.....37

ВИСНОВКИ…….. 63

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ…… 65

ВСТУП

Вивчення спадщини Шевченка — проблема невичерпна та багатобічна, тому потреба розглядати праці про життя і творчість митця зумовлена тим, що, за словами Юрія Шевельова, “довга й складна історія шевченкознавства стала ніби втіленим символом нації”[1]. У період від смерті великого поета — а Ю. Шевельов у цитованій доповіді стверджує, що “шевченкознавство започатковано над труною Шевченка, зокрема промовою Пантелеймона Куліша”, — Україна перебувала в колоніальному становищі, і періоди послаблення сприяли об’єктивному підходу до творчости митця, а, отже, і зближенню позицій; загострення тиску на Україну викликало розходження й конфронтацію. Друга тенденція вочевидь переважала впродовж двох із половиною століть, набираючи різних форм й охоплюючи як аспекти видання Шевченкових творів, так й інтерпретацію та оцінку творчости поета загалом.

Досліджувати праці шевченкознавців — не менш важливо й актуально, ніж читати самого Тараса Шевченка, особливо ж коли **об’єкт магістерського дослідження** — монографія Андрія Скоця «Шевченкознавчі студії: Декалог» (Львів, 2006), яка відзначається оригінальністю, науковими якостями та є новаторською для всіх шанувальників творчості великого Кобзаря.

Предмет магістерської роботи — що і як досліджував у творчості Тараса Шевченка Андрій Скоць, або, іншими словами, предмет і метод шевченкознавчих студій Андрія Скоця.

Скоць Андрій Іванович (30.08.1926, с. Нове Село, Підволочиський район, Тернопільська область — 6.04.2019, м. Львів) — літературознавець, педагог, кандидат філологічних наук (1958), доцент (1980), професор кафедри української літератури імені акад. М. Возняка Львівського національного університету імені Івана Франка (2006). Член НТШ, лауреат Міжнародної літературної премії *Воляників*-Швабінських (2004, м. Нью-Йорк, США).

---

1 Ю. Шевельов, *Слово на відкритті Шостої Шевченківської конференції*, Світи Тараса Шевченка. Зб. статей до 185 річчя з дня народження поета. Нью-Йорк; Львів, 2001, т. 2.

Навчався в Торговельній школі в Збаражі (1942-1943), закінчив філологічний факультет Львівського університету (1953). Працював учителем у рідному селі. Від 1955 року – у Львівському університеті. У 1991-1993 роках – викладач університету і католицького університету в м. Люблін (Польща).

Автор понад 200 наукових праць про І. Вишенського, Г. Сковороду, М. Шашкевича, І. Вагилевича, І. Котляревського, Т. Шевченка, М. Грушевського, І. Франка, М. Бажана; з методики викладання української літератури, був співавтором підручників для шкіл.

Шевченкознавчі студії Андрія Скоця ще не були предметом спеціального дослідження, чим і зумовлена **актуальність** магістерської роботи. Але про Андрія Скоця як шевченкознавця захоплено висловилися авторитетні вчені Іван Денисюк, доктор філологічних наук, заслужений діяч науки і техніки, заслужений професор Львівського національного університету імені Івана Франка, та Лариса Бондар, кандидат філологічних наук, провідний фахівець Інституту франкознавства, доцент кафедри української літератури імені акад. М. Возняка Львівського національного університету імені Івана Франка.

І. Денисюк визначив жанр наукових статей А. Скоця про Т. Шевченка як «статті-поеми», «літературознавча поема»[2], а структура книжки, за його характеристикою, «закорінюється у глибину за принципом дедукції — від загального до індивідуального, від статті-макроаналізу до етюда-мікроінтерпретації»[3]. Загалом І. Денисюк зауважив, що А. Скоць «показує “як много важить слово, одно-однісіньке слівце” у макропоетиці “Кобзаря”. Він простежує функціональність слів для Шевченка знакомих (Кобзар, Слово — культ Слова, Дніпро, Воля, Сонце, Місяць, Зорі та ін.)»[4].

---

2 І. Денисюк, *Шевченкознавчий поемарій Андрія Скоця, або зразки аналізу*, [у:] А. Скоць, *Шевченкознавчі студії: Декалог*, Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006,с. 3.

3 Там само, с. 4.

4 Там само, с. 5.

Л. Бондар у передмові до 2-го видання монографії відзначила, що А. Скоць проникливо вдивляється у Шевченків текст, вражає спостереженнями над “грою цифр”, вдало розкриває “потужну силу незримих субстанцій сугестивності дії його твору, в якому переплавилися думки і почуття, емоціо і раціо”[5]. Андрій Скоць достойно репрезентує унікальну монографію, що стала достойним дарунком нашому Кобзареві на його славне 200-ліття.

У своїй монографії “Шевченкознавчі студії: Декалог” Андрій Скоць покликається на праці таких дослідників творчости Тараса Шевченка: І. Франка[6], П. Зайцева[7], Г. Грабовича[8], О. Гончара[9], О. Білецького[10], В. Барки[11], Є. Сверстюка[12].

Мета дослідження – проаналізувати і класифікувати шевченкознавчий доробок Андрія Скоця, з’ясувати внесок ученого в шевченкознавство.

Завдання дослідження:

1. Зробити загальний огляд шевченкознавства XX-XXI ст.
2. З'ясувати, на яких учених покликається А. Скоць у своїх шевченкознавчих студіях.
3. Класифікувати шевченкознавчий доробок А. Скоця, попередньо встановивши критерій класифікації.

---

5 Л. Бондар, *Шевченкознавчі студії професора А. Скоця*, [у:] А. Скоць, *"Щоб слово пламенем взялось": Поетичний світ Тараса Шевченка*, Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2013, с. 13.

6 Франко І. *Тарас Шевченко*. Збір. творів: У 50 т. К., 1980.

7 Зайцев Павло. *Життя Тараса Шевченка*. - Нью-Йорк — Париж — Мюнхен, 1995.

8 Грабович Григорій. *Шевченко як міфотворець. Семантика символів у творчості поета*. - К., 1991.

9 Гончар Олесь. *Невідцвітне слово* // Шевченко Т. Г. Кобзар. - К., 1971.

10 Білецький О. І. *Ідейно-художнє значення поеми “Великий льох” (Тези)* // Письменник і епоха. - К., 1963.

11 Барка Василь. *Правда Кобзаря.* - Вид-во Пролог, 1961.

12 Сверстюк Євген. *Феномен Шевченка* // Шевченко і час. - Київ; Париж, 1996.

4. Розкрити дослідницьку манеру А. Скоця в його інтерпретації творчості Тараса Шевченка.

5. Визначити внесок А. Скоця в шевченкознавство.

Теоретичне значення роботи полягає в узагальненні та систематизації шевченкознавчих студій А. Скоця, можливості використання напрацьованого як бази для подальшого вивчення наукового доробку А. Скоця.

Практичне значення полягає у можливості використання результатів дослідження у навчанні студентів та роботі літературознавців.

Структура роботи: робота складається зі вступу, двох розділів, висновків та списку використаної літератури (44 позиції та 8 позицій літературних джерел).

РОЗДІЛ 1. ШЕВЧЕНКОЗНАВСТВО В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ НАУКИ ПРО ЛІТЕРАТУРУ

1.1 Тарас Шевченко як рушій українського національного відродження

Вивчення спадщини Шевченка — проблема невичерпна та має багато аспектів, і тому шевченкознавство є міждисциплінарною галуззю наукових знань і відзначається різними напрямами досліджень, такі як біографічний (Олександр Кониський “Тарас Шевченко-Грушівський. Хроніка його життя”[13], Іван Дзюба “Тарас Шевченко. Життя і творчість”[14]), бібліографічний, літературознавчий, мовознавчий, філософський та багато інших.

Феномен постійного оновлення шевченкознавства пов'язаний з ідеологічними змінами, що відбувалися з Україною, - від імперського тиску та українофобії до більшовицького тиску та спрощеної правди. Саме через такі умови на деякий час відкривалися та закривалися архівні матеріали, подекуди надавалася свобода науковцям, які досліджували минуле рідної країни — України. На даний час, попри нинішню відкритість суспільства, правові норми, що стосуються вільного доступу до інформації, не виконуються повною мірою, тому шевченкознавці XXI ст. теж мають великий об'єм праці і знаходитимуть певні відкриття в цій галузі науки.

“Коли заходить мова про Шевченка й історію, Шевченка та філософію, Шевченка та міфологію, Шевченка та психологію, його естетику — виникає більше запитань , ніж відповідей, більше незгод між дослідниками, ніж

---

13 Кониський Олександр. *Тарас Шевченко-Грушівський : хроніка його життя* / Олександр Кониський; [упоряд., підгот. тексти, передм., прим., покажч. В. Л. Смілянська]. – Київ: Дніпро, 1991. – 701, [1] с.

14 Дзюба І. *Тарас Шевченко. Життя і творчість* / Іван Дзюба. – Київ: Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”, 2008.

консенсусу”[15] - дуже слушно зауважив сучасний дослідник творчости Шевченка — М. Наєнко.

Аргументи про різноманітність широкого вивчення творчости Шевченка простежуємо у працях дослідників як минулої епохи (Є. Маланюк, С. Єфремов, І. Франко та ін.), так і сучасної (І. Драч, О. Забужко, Г. Грабович, С. Павличко та ін.). У такому випадку точки зору науковців першої третини ХХ століття залишаються не дослідженими належним чином. На той час відбувалося різке розчленування концепцій у сфері вивчення Шевченка, що призвело до подальшого обмеження тематики цієї галузі літературознавства до рамок соціалістичної методології.

Ще наприкінці ХІХ ст. дослідження питань, пов'язаних із Тарасом Григоровичем Шевченком, уже виявляло певні корективи, різні методологічні підходи. Період першої третини ХХ століття характерний тим, що шевченкознавство на той час ніби вже охопило всі боки вивчення особи самого поета, проте все одно вчені як полемізували під час його життя, так і полемізують майже сто років по тому. Наступний період панування соціалістичної методології ідеологізував постать Шевченка, тому і це додало певної проблемності. На кілька наступних поколінь образ поета закарбувався у народній пам'яті як виключно борець за свободу народу від царизму і панів.

Але період, що передував такій ідеологізації Шевченка, викликає зацікавленість новою хвилею шевченкознавців, які, можливо, складалися переважно з митців, а не академічних вчених. Серед них були як визначні особистості, так і менш відомі. Наприклад, серед українських митців, що виявляли інтерес до Тараса Шевченка у 1930-х – на початку 1940-х років та публікували свої розвідки у Львові та Кракові (Д. Донцов, Ю. Клен, Є. Маланюк, О. Теліга та ін.), сучасна дослідниця К. Глодя особливо відзначає С. Кушніренка – молодого поета, який заперечував фальсифікації радянської ідеології, що робила з нього “червоного поета”, “більшовицького Кобзаря”, пропагандиста “комуністичного

15 Наєнко М. *Шевченко і сучасні інтерпретації його творчості* : матер.тридцять четвертої наук. шевченківської конф. У 2-х кн. / М. Наєнко — Черкаси, 2003. — Кн.2. - С. 54.

раю”. Відсутність чіткої “ідейної платформи” дозволяла йому корелювати свій образ та творчість з різними ідеями – від націоналізму та анархізму до комунізму. У свою ж чергу Тараса Григоровича він називає “духовним велетнем”, “найбільшим борцем за націю”, а також людиною “європейського формату, з широким інтелектуалізмом, непохитною волею і непересічними естетичними поглядами”[16].

Отже, підсумовуючи С. Кушніренка, можна зрозуміти його дослідницьку спрямованість на гуманістичні цінності, що на той час були обмежені у соціалістичних концепціях, де колективні інтереси ставились вище за індивідуальні.

Центральний аспект постанови ЦВК УРСР 1938 року, яка організовувала 125-річчя від дня народження Т.Г. Шевченка, виглядає як впровадження нового образу Кобзаря - відокремленого від національно-орієнтованих аспектів, як повстанця, атеїста, інтернаціоналіста, чиї погляди були сформовані в російських соціал-демократичних колах. Це, фактично, означає, що поетична фігура знову переосмислюється, але вже на іншому ідеологічному фундаменті.

З іншого боку, представники української діаспори, такі як Є. Маланюк, прагнуть показати нації невигадану та не спотворену фігуру Шевченка, що може допомогти українцям звільнитися від духовного поневолення, яке створює "вогняну, вулканічну, національно-демонічну" поезію Шевченка. Також в цьому колі варто згадати наступні праці: У. Самчука "Шевченко" (газета "Волинь", 1942, на окупованій території), у якій він закликає продовжувати ідеї національної боротьби Кобзаря, та працю Д. Донцова "Незримі скрижалі Кобзаря" (Торонто, 1961)[17], яка розширює уявлення про сам образ Шевченка.

---

16 Глодя Катерина. *Шевченко і ми (Кобзар в інтерпретації Сергія Кушніренка)*. Літературознавство. - 2014. - С. 49

17 Донцов Д. *Незримі скрижалі Кобзаря (Містика лицарства Запорозького)* / Д. Донцов. — Торонто : Гомін України, 1961

В. Доманицький, як і С. Єфремов та П. Филипович, стверджували необхідність видання більш точної версії поезій Шевченка, тоді як І. Франко був одним з перших, хто, за словами О. Злотник-Шагіної, провів "чисто наукову та літературно-критичну аналізу творчості художника"[18]. Він подав одну з перших біографій Т. Шевченка, виділив чотири періоди у його творчості, підкресливши особливості кожного, показавши розвиток творчого досвіду Тараса Григоровича, та аргументовано показав національне і світове значення поета. Франко також проаналізував особливості стилю поета та показав, як його творчість була сприйнята в перекладах.

"Наша українська натура продовжує зациклюватися на образі мученика, затінюючи істинний образ Шевченка — поета, чий "Кобзар", особливо в часи бездержавності і аж дотепер, правив нам за найвищу Конституцію національного духу,"[19] - зазначає поет, видавець Іван Малкович. Тарас Григорович Шевченко — це той поет, який надав прихисток у слові цілій нації. Це той маленький хлопчик, який без тата й мами і, здавалося б, без жодного шансу на успіх — створив сам себе.

За словами О. Забужко, можна окреслити, що вивчення творчості Шевченка ніколи не буде закінченим і завжди відкриватиме нові можливості, враховуючи особисті уподобання дослідників, їхні національні пріоритети та погляди на життя. Також варто враховувати, що творчість Т. Шевченка настільки глибока, що будь-яку теорію чи підхід можна підтримати прикладами з його поезій. Іноді власні думки Кобзаря можна зрозуміти краще через його власні поетичні вислови.

Отже, підсумовуючи вище згадане, можна зробити висновок, що будь-яке переосмислення уявлень про українську культуру зазвичай починається з нового тлумачення ролі та значення Тараса Шевченка. Багато видатних осіб, які вивчали

---

18 Злотник-Шагіна О. *Феномен Тарасаша Шевченка у літературно-критичній рецепції І. Франка* / О. Злотник-Шагіна // Шевченкознавчі студії. - 2014. - Вип. 17. - С. 212-218.

19 https://life.pravda.com.ua/columns/2017/03/10/223055/

українську культуру, зверталися до Шевченка для нового розуміння його творчости та поглядів. Це стосується багатьох вчених в минулому, таких як Куліш, Франко, Драгоманов, а також сучасних дослідників, які включають Драча, Дзюбу, Грабовича та інших. Вони усі намагалися прочитати твори Шевченка знову для нового розуміння, оскільки літературні твори потребують критичного огляду на кожному новому етапі історії. Це робиться, щоб вони не втратили своєї актуальности та важливости для народу. Це оновлення ще не відбувалося в умовах спокою в Україні через відсутність державності, а тепер є можливість це зробити.

1.2 Етапи розвитку шевченкознавства у XX-XXI ст.

Питання історії українського книгознавства мають пріоритет у контексті тематики, яку вивчає Кафедра зарубіжного українознавства НБУВ. Нині, під час підготовки до 210 річниці від дня народження Шевченка, актуальним є видання його творів та вивчення його творчості українською еміграцією, оскільки «чужина» була вільною від ідеологічних заборон за багато десятиліть до здобуття Україною Незалежности, була притулком для вільного вивчення творчої спадщини поета.

Шевченкознавство, яке, за словами Ю. Шевельова, розпочалося над Шевченковою труною, зокрема через виступ Пантелеймона Куліша, мало давню і складну історію, яка відобразила не тільки зростання наших знань про життя, особистість і творчість поета, а певною мірою й загальний розвиток Кобзаря, шлях української нації, її світогляд, духовність. Довга і складна історія шевченкознавства стала, так би мовити, втіленим символом історії народу.

Діаспорська Шевченкіана є однією з духовних скарбниць фонду, її книги дають можливість отримати уявлення про зародження та розвиток шевченкознавства в українській діаспорі.

Зокрема, у ВЗУ (відділі зарубіжної україніки) зберігається чимало цінних видань, які вийшли під назвою “Наукове товариство імені Шевченка” – це, по суті, перша українська Національна академія наук. З 1892 р. виходить постійно діюче

наукове видання “Записки АН”, яке займає провідне місце у видавничій справі товариства. Вона об’єднала широке коло українських і зарубіжних співробітників і стала представницьким органом не лише Національної академії наук, а й усієї української науки. Одна з головних тем “Записок Національної академії наук” — дослідження шевченкознавства.

Після розгрому української науки в материковій Україні у 1920-х роках (де шевченкознавство стало провідною галуззю академічної гуманітарної науки) центр шевченкознавства у 1930-х роках перемістився на територію Східної Галичини та країн Західної Європи, де була зосереджена українська діаспора, а емігранти з України мали жваве наукове, культурне та мистецьке життя, особливо в Польщі та Чехословаччині.

У 1920-30-х роках шевченкознавці діаспори об’єдналися у підготовці багатотомного “Зібрання творів Шевченка” за редакцією найавторитетнішого текстолога того часу Павла Зайцева, яка здійснювалася у Варшаві на основі Українського наукового інституту. Шістнадцятитомне «Повне видання творів» за редакцією П. Зайцева, підготовлене, досліджене та видане його співробітниками в 1934–1939 рр., є першим повним виданням поетичної та прозової спадщини Шевченка. Цей проєкт став найбільшим досягненням шевченкознавства 1930-х років.

Ця збірка була перевидана до 100-річчя від дня народження Тараса Григоровича і видана повним зібранням творів Т. Шевченка в 14 томах у США (друге доповнене видання) у видавництві Миколи Денисюка (Чикаго, 1959–1961) . Чотирнадцятий том цього видання містить унікальний показник – Шевченківську бібліографію (уклав і упорядкував Володимир Дорошенко), де подано всі заборонені в Україні видання; вибрані твори поета; “Кобзарі”, які видавалися в усьому світі.

Після війни Б. Дорошенко, В. Міяковський, О. Оглоблін, Д. Дорошенко змушені були залишити Європу і виїхати до США. У листопаді 1945 р. тут було засновано Українську вільну академію наук (УВАН), яка продовжувала кращі

традиції шевченкознавства, започатковані у Всеукраїнській академії наук у 1920-х роках. Як свідчить історія, УВАН став одним із найуспішніших і найперспективніших наукових проєктів тогочасної української еміграції. Зокрема, засновано Інститут шевченкознавства АН УРСР. Одним із перших видань УВАН є збірник “Шевченко та його доба: праці Шевченківської конференції 1946 р.” (Авгсбург, 1947), який вийшов невеликим тиражем, у рукописному вигляді, циклостилем, і є дуже популярним, цінним і рідкісним виданням. У 1952 році до Шевченківської конференції АН УРСР вийшло перше видання “Шевченківського” щорічника. Це видання стало продовженням шевченкознавчих студій. Загалом вийшло 10 щорічників, які стали одним із найсерйозніших шевченківських видань у вільному світі (виходить у Нью-Йорку, США).

Питання, яке постало перед вченими в еміграції: як бути в курсі останніх наукових досягнень і водночас професійно працювати, коли більшість Шевченкових друкованих праць та архівних матеріалів перебувала на українському материку за “залізною завісою”? Перелік напрямків, за якими можлива діяльність:

- традиція щорічних Шевченківських конференцій (започаткована в 1981 р. (спільно спонсорована Національною Академією Наук Сполучених Штатів Америки, Українською Академією Наук у США та (УНІГУ) – Українським Науковим Інститутом Гарвардського Університету)) , які відбулися в Нью-Йорку в будівлі Національної академії наук. Доповідачами спочатку були науковці з діаспори – Америки, Австралії, Західної Європи та Канади, однак у 1989 році, на 175-річчя від дня народження поета, у конференціях взяли участь і науковці з України.

Визначною віхою в еміграційних дослідженнях Шевченка стали дві збірки “Світи Тараса Шевченка” (Нью-Йорк та ін., 1991; 2001). У них взяли участь науковці з діаспори та материкової України. Зокрема, вони констатували, що з часом велика розбіжність поглядів і трактувань творчості Шевченка не зникають. Навпаки, цей плюралізм поглядів та інтересів набуває дедалі більшого значення,

що свідчить про те, що дослідники ніколи не вичерпають це шевченківське джерело, яке є вічним джерелом оновлення українського духу.

“Двоколійний” шлях шевченкознавства, за словами дослідника М. Ільницького, не проходив по лінії суцільного протистояння. Вчені еміграції високо оцінили праці радянських дослідників М. Зерова та Є. Кирилюка, О. Білецького (П. Зайцев подав тексти “Повного видання творів Тараса Шевченка” за радянською редакцією), та науковці материкової України знали твори П. Зайцева, В. Сімовича, Д. Чижевського, Л. Білецького. Вивчення обміну ідеями, різних підходів, дебатів і взаємної підтримки між ученими створює можливість скласти загальну картину розвитку досліджень творчости видатного українського поета. Сьогодні головне завдання - уникнути чисто ідеологічних та політичних розбіжностей і об'єднати ці різні підходи в одну науку, яку ми називаємо “шевченкознавство”[20].

Шевченкіана діаспори, - (видання, що зберігаються у ВЗУ НБУВ), яка з огляду на обсяг цього видання опрацьована дуже фрагментарно, є тією частиною, вивчення якої слугує для створення повної картини розвитку видавничої справи, історії шевченкознавства і сприяє висвітленню однієї зі сторінок бібліографії української діаспори.

Конкретизація культу Шевченка в дорадянський період відбувається на трьох рівнях (політичному, науковому та літературному), визначених патріотично-сільською ідеологією або націоналістичним і популістським дискурсами.

Рушійним моментом формування меморіального канону та культу навколо Шевченка став його похорон. Софія Русова у статті «Шевченко й українське суспільство 1960-х років» стверджує, що похорон Шевченка в Петербурзі одразу згуртував українців і став першим фактом публічного національного життя в Україні. Те саме стосується перепоховання Шевченка на Чернечій горі. Широкого резонансу набули події навколо річниць смерті (1911) та народження (1914) Т.

---

20 Ільницький Микола. *ЕМІГРАЦІЙНЕ ШЕВЧЕНКОЗНАВСТВО: СПЕКТР ІНТЕРПРЕТАЦІЙ.* - Слово і час. - 2012. - №4

Шевченка. Заборона їх святкування мобілізувала українців і об'єднувала різні соціальні верстви. Пам'ятні заходи 1860–1900-х років засвідчують, що Шевченківський феномен став чинником творення загальноукраїнського національного простору, символом соборності України. У літературі цю думку підтверджують буковичанин Ю. Федькович та галичанин І. Франко, твори яких засвідчують, що для них Шевченко такий самий «свій» і «рідний», як і для наддніпрянських українців.

Важливу роль у формуванні політичної проекції культу Шевченка відіграла сакралізація могили поета на Чернечій горі. Ще С. Єфремов у дослідженні «Могила Шевченка» (1919) дав цілісну оцінку цьому явищу в історії становлення української державності, вважаючи могилу поета «живою совістю народу». Сергій Єкельчик теж стверджував, що в останній третині XIX ст. могила відігравала роль важливого символу в національній семіотичній системі, чим сприяла зміцненню національної самовпевненості та національної єдності[21]. Це святилище втілювало в собі поєднання двох складових національного міфу. «Народницька харизма поета селянської нації поєднувалася з потужним історичним образом козацької давнини, оспівуваною самим Шевченком, – могила, козацька горба», стверджує дослідник. Відвідини могили Шевченка стали своєрідною віддушиною, свідчили про формування національної самовпевненості.

Революційні зміни завжди супроводжуються переосмисленням соціальних міфів, що визначали попередні епохи, і створенням нових «культурних героїв», які символізують нові ідеологічні засади цих революцій. Постать Тараса Шевченка виходить за рамки символу Української революції 1917-1921 років, стаючи символом всієї української нації впродовж XIX-XXI століть. Його культ в суспільній свідомості почав формуватися ще в 60-х роках XIX століття, але саме під час революцій цей образ набув нового значення. Шевченко став не лише

---

21 Єкельчик С. *Творення святині: українофіли та Шевченкова могила в Каневі (1861—1900 рр.)*. «Збірник Харківського історико-філологічного товариства: нова серія», 2005, т. 11

батьком національного відродження, а й символом української нації, чиї ідеали революція мала реалізувати через вільність і боротьбу за свободу.

Подвійна роль Тараса Григоровича Шевченка відображає його канонізацію як символу української національної ідеї та підтвердження українського національного руху. Дослідники зазначають, що Шевченковий культ включає міфічний аспект. У цьому контексті його життя та творчість вбачаються як втілення основних рис українського народу. Шевченко стає одночасно уособленням української нації та пророком, оскільки його сприйняття долі України робить його здатним пророкувати майбутнє.

Під час визвольних змагань у 1917-1920-х рр. розвинутий Шевченківський культ проявився ще сильніше. У цей період широке вшанування Т. Шевченка проявляється у багатьох формах — від великих заходів та свят, присвячених його пам'яті, до будівництва пам'ятників, проведення вечорів та концертів, включаючи навіть шкільні заходи, відвідування могили на Чернечій горі та надання його імені вулицям та об'єктам культурного значення. Це вшанування Тараса Григоровича, його образу та значущості було особливо активним у період революції на територіях, де проживала українська спільнота.

Феномен свята завжди має своєрідну сакральність. Українське уявлення про “свято” тісно пов'язане з ідеєю “святості”. Ця “святість” не обов'язково стосується божественного. Рудольф Отто, феноменолог релігії, розглядає явище сакрального як відчуття сили, що йде від об'єкта, який перевищує людське і викликає почуття священного. Це “вливання” сакральної сили українцями у Шевченка зближує їх із поетом на рівні їхньої свідомості, зробивши образ Кобзаря частиною української ідентичності. Шевченкова постать, у силу своєї символічності, перетинає межі часу та виходить за межі нашого повсякденного сприйняття. Він стає "вічно" живим для нас, живою особистістю, що переосмислюється у святкові моменти набагато глибше. Феномен свята спричинив легітимізацію образу Шевченка як українського героя аж до рівня культу. Обряди та святкування, присвячені "батькові Тарасу", створюють спільний досвід та почуття солідарності серед

людей, підтверджуючи існуючу національну єдність. Деякі з цих обрядів мають багато спільного з традиційними релігійними ритуалами. Наприклад, панахиди за Шевченком, а також обряд обгортання портрета Кобзаря у рушник, який уявляється як християнська ікона. Загальною метою урочистостей було пробудження української національної свідомості серед суспільства.

Пострадянський період у розвитку шевченкознавства позначений намаганням відмежуватися від догматичних стереотипів Радянського Союзу в художній побудові образу Шевченка. Художня деконструкція культу радянського Шевченка відбувається в контексті радикальних змін у науковому шевченкознавстві, пов'язаних із публікацією книг І. Дзюби[22], Г. Грабовича[23] та О. Забужко[24]. Вони повертають і посилюють аналітичність, дискусійність та інтелектуальну провокацію як ключові чинники розвитку новітнього наукового дискурсу про Шевченка. У художній творчості Шевченка починає домінувати поліглосія як основа дискурсивного поля, в якому формується пострадянський образ Шевченка.

---

22 Дзюба І. *Тарас Шевченко. Життя і творчість* / Іван Дзюба. – Київ: Видавничий дім "Києво-Могилянська академія", 2008.

23 Грабович Григорій. *Шевченко як міфотворець. Семантика символів у творчості поета*. - К., 1991.

24 . Забужко О. *Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу* / Оксана Забужко. — К.: Абрис, 1997. — 144 с

РОЗДІЛ 2. ТЕМАТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ШЕВЧЕНКОЗНАВЧИХ ПРАЦЬ АНДРІЯ СКОЦЯ

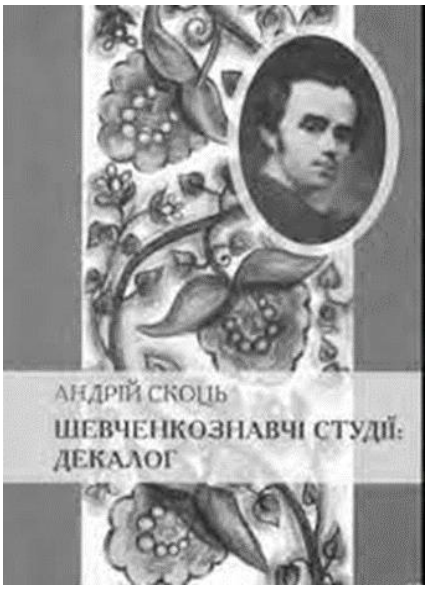

2.1 Громадсько-політичні інтенції у творчості Тараса Шевченка

“Декалог” - саме так назвав десяток своїх літературознавчих студій світогляду, естетики та поетики “Кобзаря” Андрій Скоць. “Цей підзаголовок у назві гурту статей скромно, делікатно, тактовно вказує лише на кількість структантів книжки. Але кожен, хто прочитає цю унікальну добірку, в естетичному екстазі вигукне: “Це ж поеми!” Не сухі, бездушні вівісекції тексту, а статті-поеми!”[25] - слушно зауважив доктор філологічних наук, заслужений діяч науки і техніки, заслужений професор Львівського національного університету імені Івана Франка — Іван Денисюк.

У своїй першій літературознавчій статті, що відкриває декалог Шевченкознавчих студій, професор А. Скоць описує ранню творчість Тараса Григоровича Шевченка, яку Іван Франко у “Передньому слові” до видання “Перебенді” назвав “добою романтичного націоналізму”. І, на мою думку, визначення дуже влучне, адже позначена яскравою індивідуальною і національною своєрідністю, поезія Шевченка справляє враження самобутньої до

25 І. Денисюк, *Шевченкознавчий поемарій Андрія Скоця, або зразки аналізу*, [у:] А. Скоць, *Шевченкознавчі студії: Декалог*, Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006,с. 3.

унікальності. І це закономірно, бо вона органічно виростала із життя й історії українського народу, його ментальності й духовності, фольклору й міфології і стала їх довершеним художнім втіленням. На цьому грунті виникла концепція Шевченка як «стихійного генія» і «напівфольклорного співця», яка й донині існує, вже головним чином у зарубіжному літературознавстві.

Про романтизм Шевченка написано багато. Зокрема, дедалі більше уваги приділяється зв'язкам та співвідношенням духовного світу й творчості Шевченка з ідейними, культурними й літературними рухами епохи романтизму, в систему якої інтегрований великий український поет.

У романтичній епосі формувалася свідомість національтної ідентичності як одного з ключових обговорюваних аспектів суспільно-політичного й духовного життя, яке впливало на різноманітні сфери людської діяльності. Як сформулював Б. Рассел у своїй “Історії західної філософії”, “в першій половині XIX ст. націоналізм став найпотужнішим із революційних принципів, і більшість романтиків ревно прихилилися до нього”[26].

До тих романтиків, що “ревно прихилилися” до націоналізму, безперечно належить і Тарас Шевченко. Він був неодмінною частиною цього руху, і через це його національність та елементи фольклору набували значення формування української національної ідентичності. Так само, як і більшість європейських романтиків, Шевченко також був активно заангажований у політику через націоналістичні ідеї. Це був один із важливих аспектів, що підтверджував його внесок у загальний хід європейського романтизму.

Національний зміст Шевченкових романтичних творів багатий, проте радянське шевченкознавство замовчувало націоналізм Шевченка як ідейно-естетичну основу його творчості. На той час говорили про Тараса Григоровича, як про поборника дружби народів, інтернаціоналіста, забуваючи при цьому, що він насамперед український патріот, практично найбільший національний поет

---

26 Рассел Б. *Історія західної філософії.* - К., 1995.

України, а також, підтверджуючи слова Андрія Скоця, ми погоджуємось, що Шевченка сміло можна вважати основоположником українського націоналізму.

Унікальність духовного світу й творчості Шевченка виявляється в їх незвичайній концентрації навколо центру, яким є вітчизна поета - Україна, її ідеообраз. У літературі романтизму, як ніколи, багато поетів, що були палкими патріотами своєї вітчизни, її співцями й захисниками, борцями за її свободу й пророками, але небагато й з-поміж них знайдеться таких, у кого зосередженість на ідеообразі вітчизни сягала б Шевченкової всепроникності, духовної та емоційної напруги.

Давайте згадаємо, як розпочалася творча дорога поета, сповнена важливих подій: визволення з кріпацтва, завойована свобода, навчання в Академії мистецтв під керівництвом видатного Брюлова та вступ у художнє середовище Петербурга... Проте, у першому збірнику віршів "Кобзар" 1840 року, який включає поезії, написані протягом цього важливого періоду, не знаходимо жодного рядка, що безпосередньо відображував би особисті життєві події та почуття поета. "Шевченко перебуває у Петербурзі, на Василівському острові, але де ж у його “Кобзарі” є Брюлов, де Академія мистецтв?" - дивувався К. Чуковський, пояснюючи це народністю поета, яка відокремлювала його від світу, у якому він щасливо опинився. Замість цього, у цій збірці йдеться про Україну та її славне минуле.

“Шевченко створив свою, вивірену українською історично-національною правдою романтично-художню концепцію Запорозької Січі і запорозького козацтва, гайдамаччини, Хмельницького і хмельниччини,” - слушно зазначає дослідник та науковець А. Скоць. Тому історію ми повинні вивчати не лише за Михайлом Грушевським, Дмитром Яворницьким, а й осмислювати і цінувати за творами нашого генія — Тараса Григоровича Шевченка.

А.В. Луначарський[27] мав рацію, коли назвав Шевченка не лише поетом національним, а й поетом — націоналістом.

Україна, український степ, козацька слава і воля, козацька могила, романтична туга, національна ностальгія, гетьманщина, народні співці -кобзарі, Тарас Трясило, Ярема Галайда, Максим Залізняк, Іван Гонта — все це поетичний світ історико-романтичних творів раннього Шевченка, художнє вираження його українського національного патріотизму.

Слушно пише Ю. Барабаш, “ідея України - стрижень, осердя національної концепції Шевченка, концентроване втілення національної ідеї як імперативу історичного призначення українства, чинника його національної самосвідомості, державотворчих інтенцій, змагань до незалежності, життя “в своїй хаті” за законами своєї правди, сили й волі, до відродження і розвою національної культури, зміцнення духовного здоров'я нації”[28] .

Можна з певністю сказати, що всі основні компоненти романтичного націоналізму, про які йшлося вище, представлені тією чи іншою мірою у феномені Шевченка - від романтичного «національного сентименту» до націотворчих проектів та змагань, до політичного націоналізму.

Тарас Григорович Шевченко був поетом нації з тяжкою історичною долею, нації поневоленої і приниженої, і це надавало йому «національному сентименту» незвичайної, подекуди болісної гостроти й драматизму. Його любов до України сповнена глибокої ніжності й непохитної вірності, вона є безперечною домінантою його ментально-емоційного світу. Відбуваючи на заслання в закаспійську пустелю, фактично на двадцятип'ятилітню солдатчину, він у заключному вірші циклу «В казематі» звертається з прощальним словом до друзів-кириломефодіївців, в якому молить їх: «Свою Україну любіть, // Любіть її... Во время люте, // В останню тяжкую минуту // За неї Господа моліть». Від любові поета до України фатально

---

27 Луначарський А. В. *Великий народний поет (Тарас Шевченко).* - К., 1961. - С. 20.

28 Барабаш Ю. *Тарас Шевченко: імператив України.* - К., 2004.

невіддільний біль за неї і занепокоєність її долею, котра для нього над усе. Він готовий примиритися з особистою лихою долею, всіма забутий померти «в снігу на чужині», йому навіть однаково, чи спом'януть його колись «батько з сином» і помоляться за нього... Але заключні рядки вірша «Мені однаково...» різко переводяться в інший регістр, у них звучить інша інтонація, що не має нічого спільного з покірністю гіркій долі: “Та неоднаково мені// Як Україну злії люде// Присплять, лукаві, і в огні її, обкраденую, збудять...// Ох, неоднаково мені.”.

Пісенність — характерна риса поетики романтичних творів Т. Шевченка. Такою є героїко-романтична поема-пісня “Тарасова ніч”. В ній пісня “живе” в тексті і поза текстом, а кобзарева пісня про “Тарасову ніч” є композиційним центром твору. Українська народна дума присутня і в “Гамалії” та “Гайдамаках” Шевченка. Романтична картина пісні-плачу запорожців у турецькій неволі виконує функцію заспіву, інтродукції до твору, що ритмомелодикою нагадує українські народні думи, невольничі пісні. Ось така багата романтична образність творів великого мужа Тараса! Плач козацький — це і віра, і надія на повернення волі.

Мотив волі — наскрізний у поемі “Гамалія”. Воля прийшла. Її принесли запорожці на чолі з отаманом Гамалією.

Усю сукупність ранніх романтичних творів Шевченка на історичну тематику Андрій Скоць називає “Думою про Україну”. І беззаперечним є той факт, що ця Кобзарева романтична поезія про Україну наповнена національною пристрастю, що робить її величною та пишною.

Підсумовуючи Андрія Скоця, варто сказати про те, що “не говорити про націоналізм Шевченка, замовчувати його — це брати великий гріх на душу”. Дуже гарно та влучно колись написав український поет, перекладач, літературний критик, публіцист, шістдесятник, громадсько-політичний діяч Дмитро Павличко: “Шевченко породив українську націю, Франко її виховав”.

У кінці даної статті Андрій Скоць додав, що Франкову формулу ранньої творчості Шевченка як “доби романтичного націоналізму” потрібно ввести в навчальні програми з української літератури для середньої і вищої школи.

У своїй праці “Шевченкознавчі студії: декалог” Андрій Скоць — професор Львівського національного університету дає чіткий аналіз і поемі “Сон”. Пише про те, що це хрестоматійний твір, який вже не раз був предметом дослідження літературознавців і методистів. Проте проблема аналізу залишається невичерпною.

Поема “Сон” (“У всякого своя доля”) - це надзвичайно майстерний твір, а також, погоджуючись із А. Скоцем — це свідчення великої громадянської сміливості Тараса Григоровича, незламності його революційного духу.

“Сон” Т.Г. Шевченко написав 1844 року у Петербурзі і в підзаголовку назвав “комедією”. Саме цим він мав на меті підкреслити сатиричний характер поеми.

Пролітаючи у сні над різними місцевостями, Шевченко змальовує картину за картиною. Сновидіння — цей композиційний засіб зображення дійсності допоміг Шевченку успішно здійснити свій творчий задум. Саме у незвичайній формі сну Тарас Шевченко показав реальне, звичайне.

У поемі чітко можна виділити вступ та три композиційні центри — викривальні картини покріпаченої України ("опухла дитина, голоднеє мре, а мати пшеницю на панщині жне"), сибірської каторги (перший в українській літературі образ покараного революціонера — "царя волі"), Петербурга. Твір побудований за принципом драми.

Основна ідея Шевченкового «Сну» - викриття диявольської сутності світу царської Росії, де все людське, моральне, духовне спотворене до своєї протилежності. Т. Григорович з їдким сарказмом замальовує деспотично-кріпосницький лад у Росії та показує деспотизм царів, як джерело всієї системи гноблення простого народу, панування тотального беззаконня й несправедливості. Деспотизм царської влади, зазначає Шевченко, породжує сваволю, брутальність, безкарність. Кобзар добре знав історію України, тому він обвинувачує російських самодержавців Петра І та Катерину ІІ, як катів України. “Свій революційний гнів і обурення оповідач спрямовує передусім проти царя” - зазначає А. Скоць. А ліричний оповідач, устами якого ведеться розповідь, це, по суті, сам автор твору — пророк України Тарас Шевченко.

Вже у вступній частині поеми “Сон” Тарас Шевченко, застосовуючи сатиру, змальовує правління кріпосницької Росії на чолі з царем. Хто такий цар? Він має безмежну владу, будь-яке його слово–закон. У своїй поемі “Сон” (“У всякого своя доля”) поет змальовує сутність бюрократично-самодержавного правління, законів і моральної атмосфери, яка була характерна для всієї імперії. Так, поет заходить у царські палати. Що він бачить? Бачить там старшину пузату, що понадувались мов індики і за двері косо поглядають. Двері одчинились, із них, неначе з берлоги ведмідь виліз, ледве-ледве переносить ноги, одутий, аж посинів, похмілля його мучило. Як крикне на самих пузатих – всі пузаті до одного в землю провалились; він вилупив баньки з лоба – і всі затрусились, що остались. Мов скажений на менших гукав – і ті в землю. Він до дрібних–і ті пропадають. Він до челяді сунеться – і челядь пропала, до москалів – і москалі тільке застогнали, пішли в землю.[29] Так управляє цар своєю державою, весь державний чиновницько-бюрократичний апарат – це стадо злочинців, які п'ють кров з бідного народу. Шевченко проклинає “лютих катів”, “розпинателів і мучителів” України, царів московських. Щоб повалити цей лад царизму і деспотизму, поет наголошує, що українці повинні об’єднатись і виступити проти ворога:

Добра не жди.
Не жди сподіваної волі –
Вона заснула: цар Микола
Її приспав. А щоб збудить
Хиренну волю, треба миром,
Громадою обух сталить,
Та добре вигострить сокиру –
Та й заходиться вже будить…

---

29 Ряшко О., Ряшко В. *Т.Г. ШЕВЧЕНКО – ПОЛУМ’ЯНИЙ БОРЕЦЬ ЗА ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ (ДО 200-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)* / О. Ряшко, В. Ряшко. - Львів. - С. 117

Картину України Тарас Шевченко малює, використовуючи художній прийом контрастного зображення. Щедра земля “повита красою”, якій “почину і краю немає”. “У світлий образ соковитої, розкішної природи, озвученої ніжним шелестом вітру і веселим співом соловейка, різким дисонансом уривається стогін поневоленого люду” - Андрій Скоць.

Ліричний герой не побачив "раю" на Україні, не знайшов його і на небі й полетів далі аж у Сибір, який змальовує поет, як білу країну вічного холоду і нестерпної муки — місце заслання. Скрізь "сльози і лати". Країна вся залита кров'ю. Стогнуть народи — жертви самодержавної Російської імперії. І серед цього холоду, ридань, снігів, гніту — зігріта безмежною авторською любов'ю постать революціонера.

Світлий образ кайданника-революціонера високо підносить Тарас Шевченко. Андрій Скоць пише, що тавро каторжника його не ганьбить, а навпаки — прикрашає, адже він “цар волі” насамперед. Саме тут поет звертається до нього та закликає:

А де ж твої думи, рожевії квіти,
Доглядані, смілі, викохані діти,
Кому ти їх, друже, кому передав ?
Чи, може, навіки в серці поховав ?
О, не ховай, брате! Розсип їх, розкидай,
Зійдуть, і ростимуть, і у люди вийдуть!

Це ліричне звернення стає так званим політичним висновком, що випливає з опису картини Сибіру. Тут Тарас Григорович наче ще раз стверджує, що недовго на тому світі катам панувати, бо живуть ще революціонери з власними ідеалами.

Описуючи окремі картини Петербурга, Шевченко фокусується на відтворенні образу Миколи І. Тут він показує усю бюрократичну систему царського уряду, яка пригнічувала народи. Вона очолювалася "ненажерливим" царем. Поет відтворює типові уявлення про панів гладких, які схожі на годованих кабанів, поважаються за своїми надбаннями, але не мають моральної глибини.

Крім цього, пани є символом втрати етики та соціальної справедливості: це лахміття (підлабузники), схильні до кар'єризму, які позбавлені людської гідності, честі, і порядності:

Аж потіють та товпляться,
Щоб то ближче стати
Коло самих: може, вдарять
Або дулю дати благоволять...

Великі та розкішні вельможі фактично слугували духовним рабами, слугами царя та цариці. Серед учасників царського двору ліричний персонаж помітив навіть "землячка" з "цинованими ґудзиками", невеликого чиновника. Цей "мерзенний каламар" у столиці вчився хабарництву та принижувати своє коріння. Імідж цього "просвещенного " малороса, хохла, став символом людини, яка по-лакейськи плазує перед панами.

У кінці поеми згадується "братія", яка служить у сенаті. Цих чиновників Шевченко характеризує як п'явок народу. З них він виділяє земляків, які живуть лише інтересами своєї чиновницької кар'єри і є ворогами трудового народу, його культури та рідної мови.

Поет користувався надійною зброєю — сатирою. І, якщо в попередніх картинах він не сповна розпоряджався нею, то наприкінці твору реалізує всі її потенціальні можливості. Андрій Скоць зазначає, що Кобзар у своїй поемі “Сон” влучно використовує художні засоби іронії, сарказму, гротеску, щоб висміяти царів і тих, хто “Іже з ними” - весь самодержавно-кріпосницький апарат.

Отже, висновок статті “До аналізу політичної поеми Т. Шевченка “Сон” Андрій Скоць наводить такий, що в поемі Кобзаря ідея боротьби проти самодержавства є наскрізною. “Сон” - це класичний зразок цілісного твору, тут нічого не вилучиш і нічого не додаси. На думку Івана Франка, ця поема є “сміливим маніфестом вільного слова проти “темного царства”. На мою думку, краще і не скажеш. Це справді високохудожній політичний твір.

2.2 Тема покритки у поемах “Катерина” і “Наймичка”

У статті “Шевченкова “Катерина”” Андрій Скоць — літературознавець, педагог, дослідник творчості Кобзаря, розповідає нам про тему жіночої недолі, яка намітилась вже у ранній творчості Т. Шевченка та “посіла одне з найважливіших місць у його “Кобзарі””. А її виникнення пов'язане з особистими обставинами поета: нещадна доля матері-кріпачки, раннє сирітство, тема якого теж надто близька й болюча для Шевченка: він сам родом з цієї гіркої і знедоленої країни – країни сиріт, кріпатські поневіряння самого Тараса та наймитування рідних сестер.

Трагедія позашлюбної дитини привертає увагу читача до злободенних проблем суспільства, примушує задуматися над ними. Сьогодні двадцять перше століття, а проблема залишається актуальною. З вокзальних майданів, з підземних переходів на нас дивляться безпритульні діти, вони простягають руку по копієчку, а очі благають хоч крихти любові, якої їм ніхто не дасть, окрім найдорожчої людини – матері.

Неабияк слушно зауважив Максим Рильський: “Такого полум'яного культу материнства, такого апофеозу жіночого кохання і жіночої муки не знайти, мабуть, ні в одного з поетів світу. Нещасний в особистому житті, Шевченко найвищу і найчистішу красу світу бачив у жінці, матері”.

У поемі «Катерина» Т. Г. Шевченко порушує цілий ряд як соціальних, так і морально-етичних проблем. Це проблеми добра і зла, жорстокості й милосердя, вірності й зради, кохання й зневаги, чесності та лицемірства. Також гостро поставлена проблема сирітства, життя і смерті, батьків і дітей. Однак загальнолюдська проблематика «Катерини» – це насамперед проблема дівочої честі, проблема відповідальності за материнство. Жіноча недоля для Тараса Григоровича — передусім соціальна трагедія, всенародне лихо. Щодо пана-офіцера, спокусника Катерини, – це проблема порядності у стосунках з жінками, проблема відповідальності за батьківство.

Поема “Катерина” присвячена російському поетові В. Жуковському на пам'ять про 22 квітня 1838 р. - день викупу Тараса Шевченка з кріпацтва. Усе життя поет був вдячний тим, хто вирвав його з кріпацької неволі. І саме присвята “Катерини” стала однією з форм віддяки В.А. Жуковському.

“Знедолена жінка-рабиня стала постійним супутником Шевченкової поетичної музи,” - пише Андрій Скоць. Поет не раз назве Катерину своєю. Вона — не лише витвір його поетичної музи, а й рідна йому душа.

У поемі “Катерина” змальовано трагедію селянської дівчини, обдуреної та скривдженої офіцером царської армії. Звабник Шевченкової Катерини — панич, представник того світу, який владарює. Творчість поета відображає протистояння української та російської ментальності. Шевченкова геніальність проявилася у його відчутті загрози "московщини" для української гідності, культури і життєвих засад. Кобзар відстоює національну автентичність, самобутність свого народу, яку російське самодержаво намагалося нівелювати будь-якими засобами.

Дехто з діаспорних учених вважає, як стверджує Г. Клочек, що образ Катерини символізує долю України – ошуканої і зневаженої "москалями". Очевидно, підстави для такого твердження є. Образ Катерини (за Б. Степанишиним) має глибинний підтекст національного змісту. Це трагедія виродження України, загибель її старосвітської духовності й споконвічної моралі. Взагалі Катерина – своєрідній символ України. Це не лише особиста трагедія сільської дівчини, а трагедія всієї України, зрадженої Москвою і нею ж зневаженої.

Отже, підсумовуючи дану статтю професора Андрія Скоця, можна зробити висновок, що український Кобзар прославив матір і материнство на весь світ, став щирим і великим заступником найбільш гнобленої серед гноблених жінки — трудівниці, яка була позбавлена найсвятішого права — материнського щастя в умовах кріпосницького лихоліття. Історія Катерини – не просто історія зневаженого й осміяного кохання. Образ матері український Кобзар піднесе з кріпацьких низин до вершин вічности.

У своїй наступній статті «Поема Тараса Шевченка «Наймичка»» Андрій Скоць працює над аналізом поеми раннього етапу творчості “Наймичка”.

У 1843-1845 р. настає “доба великого перелому в його думах” (Іван Франко) — період “трьох літ”. Цей період є неймовірно важливим у творчості Тараса Григоровича. Він вніс вагому частку у боротьбу за світле майбутнє Вкраїни. Його поетична сила зміцніла, як ніколи. Саме тут рання творчість Шевченка , яку І. Франко назвав “добою романтичного націоналізму”, змінюється добою “політичного радикалізму” (визначення Івана Франка).

“Під визначенням “політичного радикалізму”, Франко мав на увазі високу громадянську позицію, яку зайняв Шевченко в житті і творчості того часу...,” - зазначає професор Андрій Скоць. «Заповіт», «І мертвим, і живим, і ненарожденним землякам моїм...», «Розрита могила», «Сон» у всіх цих та інших відомих творах періоду так званих “трьох літ” ми бачимо політично радикального Шевченка, того, хто свідомо стає борцем за волю рідної держави, а Україна бачить його як свого оборонця, пророка.

У нелегкий для письменника період «Трьох літ» йому приходять абсолютно нові образи та думки. Проте це не означає, що його творчість втратила зв'язок із попередніми творами поета. Відомий вірш «Розрита могила» (1843) свідкує про такий ідейний зв'язок. У даному творі Шевченко описує вже сакраментальний образ матері-України та вже традиційний для тогочасної літератури образ могили. І, якщо у ранній творчості Тараса Григоровича розкопування могил розцінювалось як богохульство, проте тепер даний образ узагальнює загибель всієї України, оскільки її майбутнє залежить від шанування історичної долі, а не спаплюження, як це робили визискувачі українських земель.

Слушно зауважує Андрій Скоць про те, що Тарас Шевченко періоду “трьох літ” - це не лише політичний радикал, а й великий гуманіст. А загалом, не було двох чи трьох Шевченків. Був один - поет-націоналіст, як назвав його А.В. Луначарський у статті “Великий народний поет (Тарас Шевченко)”.

Творчий напрям гуманістичних ідей Кобзаря періоду “трьох літ” виявивя наочним у його поемній “тріаді” - “Сова”, “Відьма”, “Наймичка”. Провідною темою цих творів є материнська недоля.

Мати… Найдорожча людина в світі для кожного. У муках, у стражданні вона дає нам життя, перед нею ми у вічному боргу. Для кожної жінки материнство – це найбільше щастя.

Тема жінки-матері є провідною у творчості Т. Шевченка. І це зрозуміло, адже за часів, коли він жив, жінки були найбільш стражденною частиною народу.

Одним із найкращих творів, присвячених цій темі, є реалістична соціально-побутова поема “Наймичка”, у якій Т. Г. Шевченко виявив себе співцем материнства, зворушливо розкрив силу материнської любові:

Дитя моє!
...Із самого неба
Долю виплачу сльозами
І пошлю до тебе.

Змальовуючи страждання матері-наймички, поет захоплюється святими материнськими почуттями, її подвижницькою працею і відданістю дітям, чим започаткував в українській педагогіці культ жінки-матері. Тому поет вчить молодих дівчат обачливості у коханні, застерігає від спокус та зради.

Андрій Скоць чітко описує і будову поеми “Наймичка”: “...їй властива так звана видима композиція. Складається поема з прологу і вісьмох невеликих розділів, які в тексті графічно позначені цифрами”. Також зазначає, що пвсенність робить пролог до “Наймички” ліричним. Він є романтичний вступним акордом, який настроює нас на сумний лад і готує до сприймання материнської драми.

Доля жінки-матері — вічна тема, яка є провідною і в “Наймичці” Тараса Шевченка. Центральна постать поеми – Ганна. Її життя дещо нагадує Катерининe, вона — жертва панської розпусти. Ганна теж покритка. Підкинувши дитину чужим людям, жінка згодом стає у них за наймичку. “Покірливо до самої смерти нести хрест самопожертви” - так описує цей шлях Максим Рильський. Це

свідчить про те, що головна героїня твору ні на хвилину не забувала про свій материнський обов'язок і зберегла своє життя для улюбленого сина Марка.

Раз матері-покритки в “Наймичці” не тільки трагічний, як у “Катерині”, а й величний. Ми не маємо права осуджувати Катерину за те, що вона покинула свою дитину і наклала на себе руки, але й неможливо не захоплюватися самопожертвою Ганни. Зовнішнє благополуччя не дає їй справжнього щастя. Звичайно, вона радіє, що живе поряд із сином. Та коли землю огортає ніч, мати-наймичка, ховаючись зі своїм невимовним горем, щоб ніхто не бачив і не чув, тяжко ридає та проклинає свою гірку долю:

Щовечір, небога,

Свою долю проклинає,

Тяжко-важко плаче;

І ніхто того не чує,

Не знає й не бачить.

Так майже тридцять років прожила Ганна в чужій сім’ї біля рідної дитини, але ні словом, ні порухом душі не дала нікому навіть припустити, що саме вона мати Марка.

Ганна – надзвичайно сильна особистість, здатна тримати під контролем свої емоції та почуття. Сильною її зробила самозречена любов до сина, бажання остерегти його від долі байстрюка-безбатченка.

Лише одного разу жінці не вдалося втримати свої почуття, коли її попросили бути весільною матір’ю Марка. Ганна вважає за краще піти на прощу до Києва, бо таке випробування їй не під силу.

Мужньо витримала Ганна суворе випробування. І лише в передсмертні хвилини призналася рідному синові, що вона не наймичка, а його мати:

Прости мене! Я каралась

Весь вік в чужій хаті…

Прости мене, мій синочку!

Я… я твоя мати.

Не можна читати без сліз цієї надзвичайно хвилюючої сцени. Шевченкові вдалося показати, як особиста драма переростає в соціальну, бо суспільство сприяло тому, що материнство для жінки стало не радістю, а мукою і ганьбою.

Ще дуже важливо закцентувати увагу на ідейно-смисловій функції заголовка поеми. А. Скоць замислювався чому “Наймичка”, а не “Мати” або ж “Мати-наймичка”. Проаналізувавши це, він зробив висновок, що Шевченко поміняв причину-наслідок і свідомо слово “Мати” не виніс у заголовок своєї поеми.

Отже, підсумовуючи дану статтю відомого літературознавця Андрія Скоця, ми можемо сказати, що Шевченкова “Наймичка” - це високохудожнє злиття поетичного епосу, лірики та драми. “Скривджену і зганьблену дівчину-покритку поет підніс на вершини високого ідеалу “жінки-матері”. Образ Ганни належить до найвеличніших образів у зарубіжній літературі. А Іван Якович Франко зазначає, що “Наймичка” належить до найбільших тріумфів правдивої штуки і мусить уважатися за найкращий доказ геніальности Шевченка.

2.3 Стилістика умовчання у “Кобзарі”

У своїй статті “Поетика умовчань у “Кобзарі” Тараса Шевченка” Андрій Скоць описує паузи, які у “Кобзарі” Тараса Григоровича графічно позначені трьома крапками. Їх у Шевченка багато, навіть, погодившись із літературознавцем та професором Андрієм Івановичем, дуже багато. “Мабуть, у нікого з українських поетів художніцй текст так не “пошматований”, так густо не засіяний паузами, як у Кобзаря,” - А. Скоць.

Емоційно-психологічні паузи в художньому творі — дуже важливий компонент. Призначення психологічної паузи - емоційна інтерпретація тексту,

розкриття психологічного навантаження думки. Така пауза пов'язана з підтекстом промови, її сутність є зрозумілішою. Тож така пауза в художньому творі — категорія естетична та змістовна.

Дуже слушно зауважує Андрій Скоць про те, що Шевченка слід читати й між рядками, в підтексті й над текстом, потрібно збагнути другу і третю глибини його творів. Паузи у Тараса Григоровича — це сокровенна тайна його живопису... У цих паузах Кобзар зашифрований. І коди ці потрібно розгадати.

Саме “мовчазливому” Шевченкові Андрій Іванович Скоць присвятив цей розділ.

“Мова” пауз чітко простежується в останньому епізоді Шевченкової “Катерини”. Пані з карети дає жебракам гроші, милується гарним обличчям міхоноші. А пан у кареті безмовний, ніби німий. Його показано в дії: “глянув...одвернувся...пізнав...”. Це дає нам розуміння того, що у пана дивна поведінка і готує нас до сприйняття його злочинности:

Пізнав, препоганий,
Пізнав тії карі очі,
Чорні бровенята...

Ці три крапки ставлять усе на своє місце:

Пізнав батько свого сина,
Та не хоче взяти

У поемі “Наймичка” паузи — теж дійовий активний компонент художньої структури. Наприклад, коли Ганна була вже важко хвора та чекала сина з чумакування:

Вийшла з хати Катерина,
А Марко схилився
До наймички у голови.
“Марку! подивися,
Подивися ти на мене:
Бач, як я змарніла ?

Я не Ганна, не наймичка,

Я...” Та й оніміла

Здавалося, що ось-ось немічна та многостраждальна мати відкриє свою таємницю, признається, назве себе цим святим словом “мати”. Проте Шевченко раптово обриває слова трьома крапками. Ця пауза показує те, що не доступне слову, безсилого передати невимовний біль і муку головної героїні.

Також професор А. Скоць звертає увагу читачів на чудодійну силу слова “мати”, яке, за словами Андрія Івановича, утверджує високий титул святого, жертовного материнства. Тарас Шевченко знає, де його поставити. Його появу в тексті випереджено емоційно-психологічною паузою, яка робить це слово сакральним.

Апосіопези посідають важливе місце також у поетиці Шевченкової “Відьми”, емоційно-психологічна пауза є і в поемі “Княжна”.

Козацька могила та козацька воля — поетичні образи, які в “Кобзарі” не раз виступають поряд. На Україні “родилась, гарцювала козацькая воля”, вона “лягла спочить...А тим часом виросла могила” (“Думи мої, думи мої...”). У наведеній фразі ключові слова - “козацька воля”, “спочить”, “могила”. І, щоб поєднати їх, Шевченко робить паузу. В цьому є зашифроване бачення Тараса Григоровича козацької могили: це не є місцем поховання волі, а лише її перепочинку. Тож відпочинок не вічний. Відпочивши, воля “встане” з могили.

У “Розритій могилі” три крапки вжито двічі. Але є тут і умовчання, які Шевченко графічно не позначив трьома крапками:

Начетверо розкопана,

Розрита могила.

Чого вони там шукали ?

Що там схоронили

Старі батьки ? Ех, якби-то

Якби-то найшли те, що там схоронили,

не плакали б діти, мати не журилась.

Саме що схоронили старі батьки у могилі, Тарас Шевченко залишив це на здогадки читача.

Високою емоційною напругою пройнято і вірш “Сон”. Тематична основа твору — спогади про Україну. З далекого Орська поет звертається до дніпровських гір:

Ні, ні...
Не ви прокляті... а гетьмани,
Усобники, ляхи погані!!..
Простіть, високії, мені!
Високії! І голубії!
Найкращі в світі! Найсвятії!
Простіть!... Я Богу помолюсь...
Я так її, я так люблю
Мою Україну убогу,
Що проклену святого Бога,
За неї душу погублю!

Тут, у рядках Богу помолюся і святого Бога проклену, - теза і антитеза, розділені паузою. Розділяючи думку Андрія Скоця, це вияв безмежної любови до України.

Отже, висновок, як і в Андрія Івановича, так і у нас напрошується один: умовчання в “Кобзарі” - це невід'ємна частина його духовного фонду, і, читаючи Тараса Шевченка, потрібно читати і його паузи.

2.4 Лейтмотивні образи поезії Тараса Шевченка: кобзар, слово, Дніпро, воля, сонце, місяць, зорі

У розділі “Образ кобзаря у “Кобзарі” Тараса Шевченка” Андрій Іванович Скоць накреслив штрихи до літературного портрета Шевченкового кобзаря.

Здавалось би, що ця тема у творчости великого поета вже досліджена, проте, на мою думку, вона і досі залишається актуальною.

Упродовж століть емоційна сфера українського народу формувалася під впливом творчості кобзарів та лірників – «величних гомерів України»[30]. Вони завжди були високоморальними представниками українського етносу, з високим рівнем національної свідомості й гідності.

Діяльністю народних бардів України захоплювалися В. Балушок, В. Боржковський, В. Гнатюк, Б. Грінченко, К. Грушевська, В. Горленко, В. Доманицький, К. Квітка, Ф. Лавров, Леся Українка, М. Лисенко, О. Міллер, О. Русов, М. Сумцов, Філарет Колеса, Д. Яворницький, М. Хай та інші видатні українці. Про непересічне значення народних співців у духовному житті українців свідчить «Кобзар» Т. Шевченка, у якому образи кобзарів у таких творах, як «Перебендя», «Великий льох», «Тарасова ніч», «Гайдамаки», є виразниками незалежності, духовного аристократизму.

Творча постать Шевченка і кобзарське мистецтво органічно злились в одне ціле. Народні співці – бандуристи та кобзарі – зберігали історичне минуле, оживляли та підтримували український національний дух, спонукаючи до боротьби за національну гідність та свободу. У їхніх піснях та думах відображалася сутність народу, його мрії та сподівання. І так само, через вогненну поезію Тараса Шевченка, ми відчуваємо відверту та щиру душу поета, його внутрішній світ, в якому український народ розпізнавав власну душу, читав історію і зазирнув у майбутнє.

...На Україні “родилась, гарцювала Козацькая воля”, вона “лягла спочить... А тим часом Виросла могила”,

І про неї добрим людям
Кобзарі співають,
Все співають як діялось,

---

30 Сивачук Н. *Лірники Уманщини* / Н. Сивачук. – К. : Деміур, 2005. – 96 с.

Сліпі небораки,

Бо дотепні...

Цей уривок наведено із поезії Тараса Григоровича “Думи мої, думи мої...”, яким починається його “Кобзар” і який є геніальним прологом до першої збірки Шевченка, а також загалом до всієї його творчости.

«Отакий-то Перебендя,

Старий та химерний!

Заспіває, засміється,

А на сльози зверне.

Вітер віє-повіває,

По полю гуляє.

На могилі кобзар сидить

Та на кобзі грає.

Кругом його степ, як море

Широке, синіє;

За могилою могила,

А там – тілько мріє.

Сивий ус, стару чуприну

Вітер розвіває;

То приляже та послуха,

Як кобзар співає,

Як серце сміється,

Сліпі очі плачуть…

Послуха, повіє…»

На весь зріст співець-кобзар постає у творі Т. Шевченка “Перебендя”. Цей художній твір композиційно можна поділити на дві частини: у першій Перебендя буденний. Це “постать наскрізь реальна, живцем вихоплена з дійсного

українського життя, вповні національна, типово українська в кожній деталі”[31]; у другій — це самотній співець, ідеалізована постать, романтично піднесена.

Пісенний репертуар Перебенді тематично й жанрово різноманітний. Пісні, що виконує Перебендя, - жартівливі, весільні, журливі, трагічні та інші. Народний співець співає всюди, де збирається народ, - чи то з дівчатами на вигоні, чи то з парубками в шинку. Але як затверджує А. Скоць: “нас вражає висока Шевченкова пісенна культура”. (Як відомо, Шевченко теж мав гарний голос (тенор) і чарував усіх співом, а також грав на кобзі-бандурі).

Аналізуючи працю Івана Франка “Переднє слово (До видання: Шевченко Т. Г. “Перебендя”...Львів, 1889)”, Андрій Скоць зазначає, що докладний аналіз цього твору видається авторові дуже важливим для характеристики поетичного таланту Шевченка, як і для характеристики цілої доби нашої української літератури. І. Я. Франко довів оригінальність та високу художню майстерність Тараса Шевченка.

Саме поетів-віщунів, які володіють втаємниченими знаннями, присвятили власне життя служінню матері-Батьківщині, з винятковою майстерністю оживив Великий Кобзар:

…Старий заховався
В степу на могилі, щоб ніхто не бачив,
Щоб вітер по полю слова розмахав,
Щоб люди не чули, бо то Боже слово,
То серце на волі з Богом розмовля,
То серце щебече Господнюю славу,
А думка край світа на хмарі гуля.
Орлом сизокрилим літає, ширяє,
Аж небо блакитне широкими б’є;

---

31 Франко І. *Переднє слово* (До видання: Шевченко Т. Г. “Перебендя”...Львів, 1889) // Збір творів: У 50 т. - К., 1980. - Т. 27.- С. 297

Спочива на сонці, його запитає,
Де воно ночує, як воно встає;
Послухає моря, що воно говорить,
Спита чорну гору: «Чого ти німа?»,
І знову на небо, бо на землі горе,
Бо на ній широкій куточка нема
Тому, хто все знає, тому, хто все чує:
Що море говорить, де сонце ночує («Перебендя»)

Образ народного співця ми зустрічаємо в багатьох поемах Шевченка: "Перебендя", "Гайдамаки", "Катерина" та інших.

У поемі Шевченка “КАТЕРИНА” кобзар узяв собі в поводирі сина героїні - безбатченка Івася. Кобзар у “Катерині” постать другорядна, але все ж дуже важлива в ідейно-смисловому плані. Він з'являється в останній частині поеми. Цим образом письменник продовжує біографію Івася. Хлопчик стає поводирем кобзаря. Мабуть, кобзар зуміє історію Івася розповісти людям. Вона стане однією з його пісень, і доля сироти, його нещасної матері Катерини схвилює не одне серце.

Художня уява Тараса Шевченка в основному зосереджена на образі Івася-міхоноші. Він — босе мале дитя, обвішане торбами, на сонці куняє біля кобзаря, що сів спочити на шляху до Києва. Старий кобзар співає “псальму” про Ісуса. Але тут присутня художня деталь: порівняння малого хлопчика Івася, обличчям якого милується пані з карети, з старцем, із яким він подібний: обідраний, обшарпаний, “голий”, як старий кобзар.

Отже, на мою думку, образ кобзаря у “Катерині” був необхідний Шевченкові для того, щоб звести батька з сином. Ця випадкова зустріч, за словами А. Скоця, зовсім і не випадкова. Це так званий тест для батька. Була надія, що, віч-на-віч зустрівшись із жебрацькою недолею рідного сина, батьківське серце сповнеться любов'ю. Але ж ні! Серце батька огидне та потворне.

Є у творчості Шевченка образи, що зустрічаються в багатьох творах, вони мають глибоке змістове навантаження. Одним із таких образів є співець, сліпий кобзар, який пронизує багато творів поета. Образ народного співця також з'являється у поемі "Тарасова ніч", де розповідається про героїчну боротьбу українців проти польських загарбників.

На розпутті кобзар сидить
Та на кобзі грає,
Кругом хлопці та дівчата,
Як мак процвітає.
Грає кобзар, виспівує,
Вимовля словами,
Як москалі, орда, ляхи
Бились з козаками...

Такою картиною починається історико-героїчна, романтична поема Т. Шевченка “Тарасова ніч”. Цей твір про битву запорозьких козаків під проводом Тараса Трясила проти польсько-шляхетського війська коронного гетьмана С. Конєцпольського.

Історичні події, зображені у поемі "Тарасова ніч", передаються не від особи автора, а від особи кобзаря, який співає про козацьку славу так щиро, що слухачі — молоді хлопці та дівчата — плачуть, слухаючи його розповідь, хоча й не бачили трагічних та визначних подій на власні очі. Андрій Скоць “Тарасову ніч” називає поемою-піснею, тому що майже вся вона скомпонована з кобзаревої пісні, у якій давня історія України злилася з Шевченковою сучасністю.

Ознайомившись із образом народного співця, я спробувала уявити його образ. Це стара людина, що пережила багато в цьому житті. Сліпий Кобзар - гуманний, релігійний і мудрий, він зберігає пам'ять про історію своєї Батьківщини, пишається героями-козаками, яких вважали запорозькими лицарями... Граючи на кобзі, народний співець розповідає про історичні події, про славу та мужність козаків, про козацьких ватажків, які воювали за волю та добробут своєї рідної

України, не боячись вступати у бій із ворогами Батьківщини. Таким є народний співець у поемі Тараса Григоровича "Тарасова ніч".

У творі Шевченка “Тарасова ніч” відсутня авторська характеристика кобзаря. Як голова дійова особа, він характеризує сам себе. Але, звичайно ж, робить це з волі автора. Його кобзарський портрет захований за текстом пісні-оповіді, яку він виконує. Це талановитий співак, музикант, оповідач, творець, учитель, історик, людина високого патріотичного ладу душі, щирий українець-націоналіст у найкращому розумінні цього слова.

Логічним продовженням образу народного співця “Перебенді” є образ кобзаря Волоха в поемі "Гайдамаки". Це пісенна душа гайдамаків. Своїми піснями він веде їх у бій (М. Коцюбинська).

Сю ніч погуляєм,
Ляхів погойдаєм,
Та так погуляєм,
Що аж пекло засміється,
Земля затрясеться,
Небо запалає...

Пісенність “Гайдамаків”, пише А. Скоць, визначається не лише мелодикою їх художньої форми, а й значною мірою присутністю в них обдарованої людини — сліпого кобзаря Волоха.

Так само, як і Гонта, Ярема, Максим Залізняк, сліпий кобзар Волох — це живе втілення народного гніву до гнобителів. Участь кобзарів у повстанні — історичний факт. Вони проходили кривавими шляхами разом з повсталим народом. Кобзар Волох — це художнє втілення козацької вольниці, героїзму і завзяття, козацького сміху, дотепу й жарту. Його спів підносить героїчний дух повсталим гайдамакам. Співом він звеселяє козаків, а також завзято танцює в їхньому гурті.

Пісні сліпого кобзаря Волоха народні або є їхніми варіантами. За тематикою їх можна поділити на три групи:

– історичні,
– козацько-гайдамацькі,
– жартівливо-побутові.

Запорожці любили пісні та спів “старця Божого”. Вони їх підносили, окриляли, додавали бойового настрою. Ці пісні — душа поеми “Гайдамаки”. Вони ліризують твір, посилюють його романтичний пафос.

Народний співець, кобзар - народився в далекому минулому з мук і страждань українського люду, ввібравши в себе його пам’ять і славу, розум і совість, мрії і прагнення. Його пісні та думки вражали не тільки особистим розчаруванням, але й загальнолюдським гнівом, палали вогнищем великої любові до свого народу. Тарас Шевченко відчував почуття любові до пісні та народних співців з самого початку свого життя і вдало виражав їх у своїй творчости.

У “Мар’яні-черниці” сліпий кобзар грає на розбитій кобзі. Грає і співає пісню про розбите кохання. Ця пісня — крик зболеної душі, благородної у своїх помислах і діях. Його пісня — це частина його біографії.

Кобзареві вчора на базарі кобза зіпсувалась — тільки три струни зосталось, а пісню він все-таки виконує:

Постривайте, мої любі,
Трошки одпочину.
Сядьмо, хлопче. Посідали.
Розв'язав торбину,
Вийняв кобзу, разів зо два
Ударив по рваних.

На такій зіпсованій, з порваними струнами, кобзі грає кобзар. Грає та співає про Мар'яну — про своє розбите кохання. Тому головна тема кобзаревої пісні нещасливе кохання, а причиною цього є соціальна нерівність закоханих.

Автопортрет кобзаря ми чітко простежуємо у ліричних відступах, які є криком зболеної душі народного співця. Шляхи закоханих розійдуться...Мар'яна,

не дочекавшись миленького, піде в черниці, а Петрусь, втративши у війську зір, стане кобзарем.

Згадує Андрій Іванович Скоць тут і про кобзаря Степана, якого змальовано в Шевченківській поемі “Невольник”.

Степан-запорожець — зростав і виховувався в козацькій сім'ї, де патріотична ідея служіння Україні була найпершою заповіддю. Згодом, він іде на Запорозьку січ і не чути від Степана звістки.

Одного дня в селі з'являється сліпий кобзар та співає думу про невольника-сироту Степана. У центрі тієї думи — сирота Степан, який потрапляє в тяжку турецьку неволю:

Турки-яничари догнали,
До стовпа в'язали,
Очі виймали,
Гарячим залізом випікали,
В кайдани кували,
В тюрму посадили
Та й замуровали.

Отож головний герой думи та її виконавець — одна і та ж особа.

Отже, на думку Андрія Івановича, з якою неможливо не погодитись, народний співець, сліпий кобзар Степан у “Невольнику” - один з найкращих у великому типологічному ряді Шевченкових кобзарів.

Співці-лірники зображені і в поемі „Великий льох”, їхня місія — нести в народ дух вільності, нагадати про славних мучеників за волю України, кайдани яких знайдені і розкопані з „малого льоху в Суботові”.

“Три лірники” у “Великому льосі” показані в іншій історичній проекції — у стосунках з пн. поневолювачем України Москвою. Саме ця поема-містерія Шевченка завдала найбільше клопоту радянському літературознавству. Адже що би не робили, а поема “Великий льох” має виразно антимосковське політичне спрямування.

“Три лірники” прийшли в Суботів, де проводяться археологічні розкопки, “співати мирянам” про подвиги Богдана Хмельницького.

Також у даному розділі професор А. Скоць звертає увагу на різні погляди щодо “трьох лірників” у шевченкознавстві. Спираючись на працю Т. Комаринець пише про те, що вони є типовим узагальненням безсилої, безпорадної української інтелігенції. О. Білецький вважає, що “три лірники” “зображені поетом у сатиричному плані (на свої пісні вони дивляться як на поживу”)[32].

Та все ж Шевченкові “три лірники” у поемі-містерії “Великий льох” налаштовані передусім на героїчний лад: “А хто, братця, співа про Богдана? - запитує другий лірник. А третій відповідає:

Я співаю. І про Ясси,
І про Жовті Води,
І містечко Берестечко.

Саме ця пісня викликає лють у колонізаторів, адже у розкопаному “малому льосі в Суботові” замість сподіваних скарбів знайдено кістяки і кайдани, в які були закуті мученики за волю і свободу України.

І царська Росія, і королівська Польща, і султанська Туреччина впродовж століть нищили нашу землю. За словами Василя Іванишина “трикутник смерті — типова в українській історії політична геометрія”[33]. Таку політичну історію можна побачити в Шевченкових образах народних співців — кобзарів.

“Вони — співці народні. А це найвища атестація. Сліпі — вони зрячі очі народу. Їх спів — голос нації.” - Андрій Скоць.

Отже, народні співці поезії Тараса Григоровича Шевченка — це духовно багата, безкорислива людина. Не раб, не мученик, а творець великого духу, великої

---

32 Білецький О. І. *Ідейно-художнє значення поеми “Великий льох” (Тези)* // Письменник і епоха. - К., 1963. - С. 146.

33 Іванишин Василь. *Українська церква і процес національного відродження.* - Дрогобич, 1990. - С. 33.

справедливості, захисник знедолених, патріот і натхненник, що розніс славу по всьому світу. Це талант України, її очі, душа, її славна героїчна історія.

Тарас Шевченко підніс образ кобзаря до символу. Він виразник національного болю України, захисник знедолених і виборник волі та незалежності рідного краю.

Роздумуючи про поетичний культ слова у творчості Тараса Шевченка, Андрій Скоць наводить дуже влучні початкові рядки з невольничої поезії Тараса Шевченка:

Ну що б, здавалося, слова...
Слова та голос — більш нічого.
А серце б'ється — ожива,
Як їх почує!...

Слово у Тараса Григоровича сильне, могутнє, боготворяще. “Це дар Божий, даровизна людям від Бога” - пише А. Скоць. “Знать, од Бога І голос той і ті слова Ідуть меж люди!” В цих рядках поет суголосний із євангелистом Йоаном, який був улюбленим учнем та аостолом Ісуса Христа.

Така могутня властивість впливу рідного українського слова, висловлена Тарасом Шевченком, генетично сягає праоснов мови і пов’язана з художністю, образністю, витоки яких — у прадавніх уявленнях первісної доби. Тісно пов’язаний з народною словесністю, Шевченко на перших порах інтуїтивно, а згодом осмислено покладався у своїй поетичній творчости на своєрідний гіпноз рідного слова. Його ранні твори, писані в чужому й непривітному для нього середовищі, — це, скоріше, засіб лікування рідним словом болю своєї душі.

Далі в поезії Кобзаря “Ну що б, здавалося, слова...” змальована подія, яка є художньою ілюстрацією до початкових рядків твору. Дійовими постатями тут виступають ліричний герой (це ж поет, автор) і матрос. Поет уже хотів лягати спати, проет вирішив ще споглядати за місяцем. А матрос, земляк поета, зажурений стоячи на вахті, стиха співав: “Співа матрос, як той козак Що в наймах виріс сиротою, Іде служити в москалі!..”.

Пісня матроса навіяла Шевченкові спогади з дитинства. У творі використано дію художнього паралелізму (погляд у минуле): “Давно, давно колись Я чув, як, стоя під вербою, Тихенько дівчина співала, І жаль мені малому, стало Того сірому-сироту... І я заплакав...” . Минуле асоціативно злилося із сучасним. Дія художнього паралелізму все ще триває. Сльози дитячі і сльози старого, плач малого хлопчика і невільника — це емоційно-психологічні стани душі, які подані одноплощинно. Сирітство, наймитування, а особливо служба в москалях зранили серце поета, воно ще більше наповнилося тяжким жалем: “Чого ж тепер заплакав ти ? Чого тепер тобі, старому, У цій неволі стало жаль...” . Саме це є внутрішнім монологом ліричного героя. На болюче запитання така ж сама і трагічна відповідь:

Що світ зав'язаний, закритий!
Що сам єси тепер москаль,
Що серце порване, побите,
І що хороше — дороге
Було в йому, то розлилося,
Що ось як жити довелося, -
Чи так, лебедику?! - Еге...

У цих рядках ми бачимо пестливе звернення “лебедику”, але розуміємо, що воно, немов силоміць притягнуте в текст, бо життєва доля поета солдата-москаля далеко не лебедина, а навпаки — трагічна, зранена, драматична.

Скільки б не читали ці рядки великого Кобзаря про рідне слово, кожного разу ще більше запевняємося в тому, як багато воно значить для українців, котрі хочуть ними бути до самого свого вирію. Можливо, тому, що написані ті рядки так просто, аж до сліз: “Ну що б, здавалося… Слова та голос... А серце б’ється…”. А головне — як довірливо, щиро і чисто, неначе у рідній хаті. Тому бережімо в своїй пам’яті ці дивовижно прості слова Шевченка, які змушують частіше битися серце від їх живильної сили. Наскрізний мотив Шевченкової поезії Слова — це дійовий, могутній вплив поетичного слова-пінсі на людську душу.

Дуже гарний приклад наводить Андрій Скоць, аналізуючи Василя Барку, який стверджує, що “ерез весь “Кобзар” переходить релігійно-поетичний культ слова...Воно, будучи силою Бога, пробуджує, відроджує і охороняє “душі убогі, спасає “люд окрадений” від “царської неситости”. Воно сторожа, що вбереже душі також від переродження до стану злих”[34].

Поетичний образ слова в “Кобзарі” Тараса Григоровича постає у різних художніх моделях, видозмінах. Це насамперед слово-дума, слово-пісня. “Ми кажемо: Шевченка народила і виховала українська народна дума і пісня. Її, нашу думу, нашу пісню він чув усюди: її співала мати над колискою, вона лунала над сільською околицею, її співав кобзар на могилі...” - проф. Андрій Скоць. Творчий геній Шевченка повнився життєдайними соками народного співу:

Наша дума, наша пісня
Не вмре, не загине...
От де, люде, наша слава,
Слава України!
(“До Основ'яненка, 1839 р.)

Яка сила та міць у наведених рядках. В них — геніальний Шевченко. Саме у народних думах та піснях він вбачає Славу України.

“Привітай же, моя ненько! Моя Україно! Моїх діток нерозумних, Як свою дитину.” - такими високопатріотичними рядками завершується поезія Тараса Шевченка “Думи мої, думи мої...”. Це визначення художніх орієнтирів молодого Шевченка, його вихід в Україну, прагнення бути разом із нею, служити їй своїм словом-думою. Свої думи, “що стали на папері сумними рядами”, свої “квіти-діти” з Петербурга Кобзар посилав в Україну, адже лише там, на думку поета, вони знайдуть “щире серце і слово ласкаве”, лише там найдуть “щиру правду, а ще, може, й славу...”.

---

34 Барка Василь. *Правда Кобзаря*. - Вид — во Пролог, 1961. - С. 217.

Також стверджує Андрій Іванович Скоць, що високу Шевченкову державну науку “прочитаємо” в його “подражанії” - “Осія. Глава XIV”. Генетичною основою вірша є доля України. Велика любов Тараса Григоровича і його великий гнів — дві ідейно-естетичні засади, основи. Поет оскаржує “панів поганих” за їх “зраду і криводушіє”. У творі постає образ народної карти- “мсти”, яка гряде на “біснувати”, і поетичний образ правди, яка “оживе” - воскресне в новому Слові. Вірш Тараса Шевченка “Осія. Глава XIV” - це визначний твір політичної поезії XIX ст.

Вершинним твором, в якому Тарас Григорович Шевченко підносить художнє слово на п'єдестал, є поема “Неофіти”, а зокрема пролог до неї з його геніальним образом Богоматері.

Твір виник після багаторічної перерви в поетичній творчості Шевченка, яка сталася в період, наступний за завершенням відбування покарання заслання. Шевченко, досі досить байдужий до релігії, почав вводити у свої твори християнські акценти, особливо часто звертаючись до Богоматері, або шукаючи натхнення у християнській культурі та її історії.

За жанром пролог до “Неофітів” - це молитва в її найвищому вияві. Молиться поет Шевченко. Молитовне тут усе — від зачину “Благословенная в женах, Святая праведная мати” до молитовного закінчення “Амінь”. Саме тут поетичне слово Кобзаря в усій своїй красі засяяло “веселкою художніх барв”. (А. Скоць)

Пролог до “Неофітів” - висока мова-молитва поетової душі. Композиційний центр складається із двох образів - “благословенної в женах, Святої праведної матері Святого сина на землі” та образу поетового Слова, яке є святим, полум'яним. Такого вогненного Слова поет молитовно благає у Богоматері:

Пошли мені святеє слово,
Святої правди голос новий!
І слово розумом святим
І оживи, і просвіти!..

.....

Молю, ридаючи, пошли,

Подай душі убогій силу,

Щоб огненно заговорила,

Щоб слово пламенем взялось,

Щоб людям серце розтопило.

І на Україні понеслось,

І на Україні святилось

Те слово, Божеє кадило,

Кадило істини. Амінь.

Не можна не погодитись із літературознавцем А. Скоцем про те, що в українській та й у зарубіжній літературі — це найсильніша, геніальна поетизація художнього слова, одухотвореного величним образом Богоматері.

Слова Христової науки до високого культу підносить Тарас Григорович Шевченко і у своїй “Марії”. Дана поема — це могутній завершальний акорд Шевченкової “материнської” теми, це вершина ідейно-художнього розвитку образу матері у творчости Кобзаря. Це його справжній гімн материнству.

Отже, підсумовуючи даний розділ Андрія Скоця, ми можемо сказати, що в багатьох випадках поетичний культ слова в “Кобзарі” Тараса Шевченка має виразно релігійний та християнський зміст. А це свідчить про те, що світогляд у Тараса Григоровича був християнський. Тому теза радянського літературознавства про Кобзаря як атеїста суперечить його творчості.

Аналізуючи образ Дніпра в творчості Тараса Шевченка, який свій спів настроїв на дніпровську хвилю, почав з нього й, по суті, ним його завершив, дослідник стверджує, що Дніпро — могутній, як його народ. Дуже знаменно, - пише А. Скоць, - що свій спів Кобзар настроїв на дніпровську хвилю, почав з нього й ним завершив.

Узагальнений образ України деталізовано та описано у багатьох інших конкретних образах, серед яких на чільному місці — Дніпро-Славутич, правічний символ нашої Батьківщини.

“Реве та стогне Дніпр широкий...” — перший твір Т. Шевченка — романтична балада “Причинна”, яку згодом назве Іван Франко “нестемпльованим золотом поезії”. Знаменно, що у першому творі баладі «Причинна» початкові слова присвячені саме головній річці України, яка живе у нашій свідомості як головний струмінь життя нації. Образ Дніпра тут такий вражуючий та магічний, що ці рядки стали гімном для українців.

Тарас Шевченко — за статусом кріпак, ще зовсім юний (23 роки), освіта незакінчена, але це ніяк не стримувало молодого парубка, адже цей допитливий хлопець займається самоосвітою. І ось випливає рідкісне явище у світовій літературі — без літературного учнівства Шевченко одразу входить у світ літератури геніальним без вагань твором — баладоб “Причинна” з її піснею про Дніпро.

Ідилію домашнього вогнища, затишку в хатині над Дніпром Шевченко пов'язує також із своїм дитячим коханням, “чорнобривою” Оксаною Коваленко, яка малого Тарасика навчила “Без мови, без слова... очима, душею, серцем розмовлять”. Оксаночка, рідна хата і Дніпро широкий... Таким він зринає в поетичній уяві Тараса Григоровича на засланні. Пам'ять серця водить рукою поета. Тут зароджуються наступні рядки поезії “Не молилася за мене...”. Поет благає в Бога скромного дарунку, - “тілько хату, Одну хатиночку в гаю, та дві тополі колонеї, Та безталанную мою, Мою Оксаночку”,

Щоб з нею
Удвох дивитися з гори
На Дніпр широкий, на яри,
Та на лани золотополі,
Та на високії могили.

Над Дніпром поет бачить і свою рідну сестру Ярину — “многострадальницю святую”. І їй Шевченко присвятив ліричне послання “Сестрі”.

Поезія Кобзаря “Сестрі” немовби оповита Дніпром. На дніпровському пагорбі повита квітами, “неначе дівчина”, стоїть хатиночка. Дніпро ген-ген простягнувся - “Сіяє батько та горить!... “У садочку “з-за широкого Дніпра” виглядає свого брата сестра небога. ... Є на світі затишок. Є і рідня — Дніпро та сестра. Але сон раптово уривається. Натомість рядки страшної дійсності: “І ми прокинулися. Ти... На панщині, а я в неволі!..”.

Далі Андрій Скоць описує одну незначну деталь, яка його неабияк зацікавила. На початку твору сниться Шевченкові сон, а вже в кінці говорить: “І МИ прокинулись...”. На його думку, займенник “ми” поет використав свідомо. Адже таким способом Шевченко залучає до сну і сестру Ярину. Сон-мрія в них однакова й однакове у них горе.

У поемі “Катерина” Дніпро є місцем дії. Саме за Києвом та за Дніпром Катерина зустрілася із чумаками. Однак її сльози промовисті: героїня покидає рідну батьківщину, яка саме в образі Дніпра залишиться з нею в далекій стороні.

У свій своїй красі та величі Дніпро з його горами постає в поезії Кобзаря “Сон”. Дніпровські гори він бачить у сні з Переяслава “старого”. Поет прогулюючись, милується красою рідного краю.

Любов до дніпровських гір виростає у велику любов до України. А вона всесильна, безмежна, навіть вміщається на великій шкалі національного патріотизму.

Україна та Дніпро — ці поетичні топоніми часто стоять поруч в “Кобзарі”. У Тараса Григоровича Шевченка Україна - це Дніпро, а Дніпро — це Україна.

Величним, історичним та героїчним змальований Дніпро у героїчній поемі Кобзаря “Гайдамаки”. Як стверджу Іван Якович Франко - “Гайдамаки” - це “корона” його ранньої творчости.

Чигирин, Жовті Води, Рось, Корсунь, Умань, Лебедин, Черкаси, Канів, Кирилівка, Будиш, Волинь, Полісся, проте епіцентром величезної території коліївщини є Дніпро. Художня дія концентрується на його берегах, бо він — це Україна.

До “свого” Дніпра Тарас Шевченко прилучає і Ярему Галайду. Вибору Ярема не мав: знайде або долю, або за Дніпром ляжу головою. Отож з Дніпром пов'язує герой “Гайдамаків” свої сподівання:

Ой Дніпре мій, Дніпре, широкий та дужий!
Багато ти, батьку, у море носив
Козацької крові; ще понесеш, друже!
Червонив ти синє, та не напоїв;
А сю уп'єшся. Пекельнеє свято
По всій Україні сю ніч зареве;
Потече багато, багато-багато
Шляхетської крові.

Отже, підсумовуючи аналіз Андрія Скоця, можна сказати, що художня палітра Шевченкового Дніпра дуже різноманітна та охоплює великий спектр епітетів, що характеризують його. Він ревучий, широкий, сивий, синій, козак, батько, дід та інші. Також Шевченків Дніпр персоніфікований і завжди в русі. Він реве, стогне, завиває...У образі Дніпра Шевченко завжди узагальнював красу і велич України. За допомогою художніх засобів Т. Шевченко творить образ святої ріки нашого життя, щоб пробуджувати у нас національну гідність та свідомість.

Дуже символічно Андрій Скоць називає розділ своєї монографії “Воля у поетичній візії Тараса Шевченка”, розпочинаючи із слів Є. Сверстюка, який називає такі високі поняття поетичного світу Шевченка: Любов, Істина, Воля, Добро, Матір, Україна і дає таке визначення Шевченковій волі: “Досить сказати, що “святая воленька”, яку Шевченко звеличив і оспівав, може, як жаден поет у світі, і яка в бідній уяві радянського читача означала передусім “звільнення від соціального гніту” - та свята воля в Кобзаря йде від дарованої Богом людині

свобідної волі як єдиного способу саморозвитку індивідуальности...Одне слово, воля — не просто “соціальний і національний ідеал”. Воля, як і життя, - це найвищий дар божий. (Тут важко не погодитись) Звеличена поетом проста людина є суб'єктом морального закону, носієм свобідної волі - “святої воленьки”[35].

Воля у “Кобзарі” також національна, політична та державна. “Ці високі прикмети її художньої сутности визначають світоглядні позиції Тараса Шевченка.” - пише Андрій Іванович Скоць.

Ідея свободи найяскравіше представлена у поетичній творчості Тараса Шевченка, де вона знаходить своє втілення в концепті ВОЛІ. Концепт ВОЛЯ у Шевченковій поезії надзвичайно багатий змістовно і за своїм смисловим наповненням не має аналогів не тільки в українській, а й у світовій літературі та філософії. Це ще раз доводить те, що Шевченкова поезія не тільки глибоко коріниться у світовій традиції, а й водночас і розвиває, збагачує її.

Шевченкова воля часто персоніфікована і виступає у різних художніх вимірах. Також вона виступає у так званому “могильному” контексті, у парі з могилою. Таку образну пару ми можемо помітити вже в ранній поезії Шевченка “Думи мої, думи мої...”. В Україні “родилась, гарцювала Козацькая воля; Там шляхтою, татарами Засівала поле, Засівала трупом...Лягла спочить... А тим часом Виросла могила”. В цьому творі образна пара воля-могила створена за принципом паралелізму. В інтерпретації Кобзаря могила — місце відпочинку волі, а не її поховання. Відпочивши, воля встане. Отож за художньою концепцією Тараса Шевченка, українська воля не знищена, бо вона — незнищенна.

Семантика концепту ВОЛІ також вирізняється у Т. Шевченка винятково широким діапазоном. У творах поета відтворено традиційні народні уявлення про ВОЛЮ, основою якої є реалізація як народного волевиявлення, так і особистої свободи кожної людини.

---

35 Сверстюк Євген. *Феномен Шевченка* // Шевченко і час. - Київ; Париж, 1996. - С. 42.

“Шевченків “Кобзар” - це дума про народ, про народну правду, і кривду. Це високий спів, урочистий гімн правді-волі і гнівне оскарження кривди-неволі.” - зазначає Андрій Скоць.

Українська воля і правда помітні і в Шевченковій містерії “Великий льох”. Поет віщує народження нового Гонти, який буде “катів катувати” і “розпустить правду й волю по всій Україні”.

Часто воля в “Кобзарі” Тараса Григоровича визначає зі значенням “святая”. Це робить її образ високим, сакральним, божественним. У дуже красивій поезії “І золотої й дорогої...” поет малює дитячі жебрацькі злидні, уособлені в образі маленького хлопчика-сироти під тином:

Мені здається, що се я,
Що це ж та молодость моя.
Мені здається, що ніколи
Воно не бачитиме волі,
Святої воленьки...

Форма “воленька” тут справді дуже пасує до малої дитини.

У Шевченка українська воля — образ романтичний, піднесений. Це і українська слава. Концепт ВОЛІ у поезії Т. Шевченка дуже багатоаспектний, але в найширшому плані він несе в собі смислове навантаження ВОЛІ як свободи, незалежності, що є втіленням зовнішньої свободи.

Мотив волі є наскрізним у поемі “Гамалія”. Запорожці, окрилені волею, на чолі зі своїм отаманом Гамалією пливуть у Скутар “з турецької неволі братів визщволяти”. “Пливуть собі, співаючи”:

У туркені яничари
І баша на лаві.
Гой-ги, вороги!
Ми не маєм ваги!
Наша воля й слава!

Саме цей останній рядок “Наша воля й слава!” і є могутньою завершальною нотою даної поеми.

“Розрита могила” - поезія національного болю Кобзаря над “сплюндрованою” Україною. “Україна мовить” історичну правдиву трагедію “про свою недолю”, сумує за волею, докоряє Богданові Хмельницькому за Переяславську угоду з москалями:

Подивись тепер на матір,
На свою Вкраїну,
Що, колишучи, співала
Про свою недолю,
Що, співаючи, ридала,
Виглядала волю... .

Москаль “господарює” в Україні. Риє могили, у яких, за Шевченком, “схоронена” українська воля і слава.

Отже, підсумовуючи вище згадане у розділі “Воля у поетичній візії Т. Шевченка” Андрія Скоця, висновок напрошується наступний. Воля ... Це і Тарасова власна розкута особистість, і маніфестація невмирущости українського духу. Шевченкова воля і загублена на панських ланах, і окроплена “вражлю злою кров'ю”, і вселяла в нього гордість за українську Гетьманщину і славну Запорозьку Січ. Вона була для нього Святая Святих, божественною, заповітною.

Для багатьох поколінь українців – і не тільки українців - Шевченко означає так багато, що сама собою створюється ілюзія, ніби ми все про нього знаємо, все в ньому розуміємо, і він завжди з нами, в нас. Та це лише ілюзія. Шевченко як явище велике й вічне – невичерпний і нескінченний.

Астральні світила світів Тараса Шевченка — це поетичні образи сонця, місяця та зір. Вони, зазначає Андрій Скоць, густо заселяють удожні простори Шевченкових поетичних володінь, “його поетичне небо” (Андрій Скоць). Небесні світила Тарас Григорович включає в художній контекст своїх творів, тому вони є

органічною композиційною частиною цілого, виконують важливу ідейно-естетичну функцію.

Із давніми язичницькими уявленнями наших предків пов’язаний культ астральних предметів і явищ – сонця, місяця, зір і ці образи Т. Шевченка слід шукати в українському фольклорі, в нашій народнопісенній традиції. Такі образи є частовживаними у народних піснях, яким завдячує Кобзар за своє поетичне народження і виховання. Він один із найліричніших поетів світу. А образи місяця, сонця та зір міцно закріпилися в поетиці українського романтизму.

Шевченкове бачення небесних світил починається образом місяця. Він входить у його творчість уже в першому творі — романтичній баладі “Причинна”, в її геніальному вступі - “Реве ста стогне Дніпр широкий...” Місяць тут вказує не лише на відлік часу художньої дії, а й є компонентом романтичної картини буремної ночі на Дніпрі:

І блідий місяць на ту пору
Із хмари де-де виглядав,
Неначе човен в синім морі,
То виринав, то потопав.

Міцять, неначе човен на морських хвилях, асоціюється з долею людини на її бурхливих хвилях життя.

Ця романтична балада “Причинна” з романтичним у ній місяцем змальовує нам дуже живописну та магічну картину. У ній ми відчуваємо майстерну руку не лише Шевченка-поета, а й Шевченка-художника.

З небесних світил досить часто Тарас Григорович Шевченко звертається до образу сонця. У ліричному вірші “Думка” є навіть сонце “чуже”, тобто те, яке світить не в рідному краю, а на чужині. Відповідно для Кобзаря, це сонце непривітне, а пекуче.

У творі “На вічну пам'ять Котляревському” сонце є нашим, рідним, українським. Цей вірш, наче оповитий сонцем. У меланхолійний роздум вплітаються світлі тони: “І сонце гляне — рай, та й годі!” Молодий Кобзар

передрікає вічну пам'ять автору “Енеїди”. Хрестоматійними є такі поетичні рядки: “Будеш, батьку, панувати, Поки живуть люди; Поки сонце з неба сяє, тебе не забудуть!” .

Сонце сприймається як вияв Божої благодати. У сучасному сприйманні сонце усвідомлюється передовсім як джерело життя, радості тощо, що-небудь світле. У творчости Т.Шевченка сонце символізує кращі прояви людського життя, воно веселеє і навіть святеє. Але водночас поняття сонця містить відчуття грізної сили, це вже образ не раю, а пекла: “Сиротині сонце світить(світить, та не гріє) - Люде б сонце заступили, Якби мали силу”; “Попрощалось ясне сонце з чорною землею...”; “Сонце пресвятеє На землю радість принесло І людям, і землі моєї Туги-нудьги не розвело.”.

У поемі “Катерина” сонце визначає часові виміри удожньої дії: “Зійде сонце — Катерина По садочку ходить, На рученьках носить сина...”. Але попри це, сонце у даній поемі є дуже важливим компонентом психологічної характеристики Катерини, доповнює її психологічний портрет: “А без долі біле личко — Як квітка на полі: Пече сонце, гойда вітер, Рве всякий по волі”.

Художньо написану історичну “Тарасову ніч”, Тарас Григорович теж наповнив космогонічними світилами. Засіяне зорями, місячне нічне небо в історичній пам'яті Шевченка союзник козаків у їхньому звитяжному бою. Поет дію астральних світил “накладає” на дію козацької битви:

Лягло сонце за горою,
Зорі засіяли,
А козаки, як та хмара,
Ляхів обступали.
Як став місяць серед неба,
Ревнула гармата,
Прокинулись ляшки-панки -
Нікуди втікати!
Прокинулись ляшки-панки,

Та й не повставали.

Зійшло сонце — ляшки-панки

Покотом лежали.

Космогонічними світилами заселені і художні світи “Гайдамаків”. Тут, у ліричному вступі до поеми автор викладає поетичну філософію земного буття, пише Андрій Скоць, вираженням якої є єдність протилежних понять — життя і смерті. “Все йде, все минає — і краю немає...Живе...умирає... Одно зацвіло, А друге зав'яло, навіки зав'яло...”. А небо — воно вічне. Мірилами його вічности є сонце, червоні зорі та “білолиций”, тобто місяць.

Ліричний герой поеми “Гайдамаки” вступає у відверту розмову з “білолицим”, інтимно з ним зближується, звертається до нього, вічного, викладає свої “нічні думки”, “поки сонце встане”:

Ти вічний без краю!.. Люблю розмовлять,

Як з братом, з сестрою, розмовлять з тобою,

Співать тобі думу, що ти ж нашептав.

...Минула ніч, минули нічні думи. “Надворі світає; Погас місяць, горить сонце”. Це вказує на художню дію часоплинності. “Міняється поетична візія” - пише Андрій Скоць. “Гайдамаки встали, Помолились, одяглися, Кругом мене стали”.

Сонце — важливий компонент, навіть центральний образ в поемі Тарас Григоровича Шевченка “Сон”. Сонце сходить, “край неба палає”. Тут відкривається чудесна картина рідної країни. У цій картині опису слово “сонце” вжито двічі.

Сатирично-викривальній меті підпорядкований образ сонця також у посланні Т. Шевченка “І мертвим, і живим, і ненарожденним землякам моїм...”. У цьому творі поет оскаржив українську дворянську інтелігенцію, викрив його ліберальне народолюбство, а зробив це за допомогою образу сонця:

І сонця-правди дозрівать

В німецькі землі, не чужії,

Претеся знову!...

.....

Ох, якби те сталось, щоб ви не вертались,

Щоб там і здихали, де ви поросли!

Не плакали б діти, мати б не ридала,

Не чули б у Бога вашої хули.

І сонце не гріло б смердячого гною

На чистій, широкій, на вольній землі.

.....

І дим хмарою заступить

Сонце перед вами,

І навіки прокленетесь

Своїми синами!...

Неймовірно привабливий образ вечірньої зорі постає у ліричному вступі до поеми “Княжна”. Зоря тут персоніфікована. Вона з високого світу і знає таємниці небесного і земного світів. А ліричний герой просить про це розповісти:

Розкажи, як за горою

Сонечко сідає,

Як у Дніпра веселочка

Воду позичає.

Як широка сокорина

Віти розпустила...

Ліричний герой поеми знає, що діється в Україні, і розповідає про це зорі, щоб та розповіла про теє Богові.

А на завершення цього розділу Андрій Іванович Скоць наводить неймовірно мелодійні рядки Великого пророка України — Тараса Шевченка:

Походимо ж, моя зоре...

Зійдемо на гору,

Спочинемо, а тим часом

Твої сестри-зорі
Безвічнії попід небом
Попливуть, засяють...
Підождемо ж, моя сестро,
Дружино святая!
Та нескверними устами
Помолимось Богу,
Та й рушимо тихесенько
В далеку дорогу -
Над Летою бездонною
Та каламутною.
Благослови мене, друже,
Славою святою.

“Яка глибина зореносної Шевченкової душі просвічується в цих поетичних рядках!” - зазначає проф. Андрій Скоць. Не можна не погодитись, адже із них (цих рядків) випромінюється християнська готовність “рушити” до Бога. Шевченко рушив, але залишився вічним тут, із нами!

ВИСНОВКИ

Отже, вивчення спадщини Шевченка — проблема невичерпна та має багато аспектів, і тому шевченкознавство є міждисциплінарною галуззю наукових знань і відзначається різними напрямами досліджень, такі як біографічний, бібліографічний, літературознавчий, мовознавчий, філософський та багато інших.

Переосмислення уявлень про українську культуру зазвичай починається з нового тлумачення ролі та значення Тараса Шевченка. Багато видатних осіб, які вивчали українську культуру, зверталися до Шевченка для нового розуміння його творчости та поглядів. Це стосується багатьох вчених в минулому, таких як Куліш, Франко, Драгоманов, а також сучасних дослідників, які включають Драча, Дзюбу, Грабовича, І. Малковича, О. Забужко та ін.

Шевченкознавство, яке, за словами Ю. Шевельова, розпочалося над Шевченковою труною, зокрема через виступ Пантелеймона Куліша, мало давню і складну історію, яка відобразила не тільки зростання наших знань про життя, особистість і творчість поета, а певною мірою й загальний розвиток Кобзаря, шлях української нації, її світогляд, духовність. Довга і складна історія шевченкознавства стала, так би мовити, втіленим символом історії народу.

Андрій Скоць — літературознавець, педагог, кандидат філологічних наук, професор кафедри української літератури імені академіка Михайла Возняка Львівського національного університету імені Івана Франка (2006), зробив значний внесок у вивченні Шевченкознавчих студій.

Його монографія присвячена актуальним проблемам шевченкознавства. Складовими частинами дослідження є монографічні теми, в яких подано мікроаналіз Шевченкових поем “Катерина”, “Наймичка”, “Сон”, і теми оглядові, де розглянуто Т. Шевченка в ранній “добі романтичного націоналізму”, досліджено Шевченків тайнопис, його поетику умовчань,

незримі субстанції художності (“рядки незримі”) – емоційно-психологічні паузи, так звані апосіопези в “Кобзарі” й славнозвісні Шевченкові образи-символи – співця Кобзаря, Слова, Волі, Дніпра, його астральні світила – поетичні образи сонця, місяця, зір. Книжка новаторська, високонаукова, побудована за принципом дедукції від статті — макроаналізу до етюда — мікроінтерпретації.

Шевченкознавчі студії Андрія Скоця будуть актуальними не лише для учнів середніх шкіл та студентів-філологів, але й справжнім повчанням для всіх шанувальників творчості Тараса Шевченка, який, за словами І. Малковича “дав прихисток у слові цілій нації!”

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. А. Шаповалова. *Концепт свободи як волі у поетичній творчості Тараса Шевченка* // Шевченкознавчі студії. - 2012. - Вип. 15. - С. 44-57.

2. Антош Г. *Знову про "Катерину" Т. Шевченка* // Дивослово. – 2003. – №12. – С. 22-24.

3. Артюх В.О. *Творення культу Тараса Шевченка на теренах Сумщини в роки Української революції (1917-1921)* //Сумська старовина 2020. - С. 38-57

4. Барабаш Ю. Я. *Тарас Шевченко: Імператив України: Історіо- й націософська парадигми.* - К., 2004

5. Барка В. *Правда Кобзаря* / В. Барка. – НьюЙорк: Вид-во: ПРОЛОГ, 1961. – 289 с.

6. Білецький О. І. *Ідейно-художнє значення поеми "Великий льох" (Тези)* // Письменник і епоха. - К., 1963. - С. 146.

7. Бовсунівська Тетяна. *Художня концепція жінки у творчості Тараса Шевченка* // Дивослово. – 1999. – 11. – С. 2-6.

8. Брижицька С. *Життя і слово українця для українців. Тарас Шевченко і становлення національної ідентичності українців.* За матеріалами книг вражень на його могилі 1896-1926 рр. : Монографія / Світлана Брижицька; КНУТШ; Центр українознавства. – Київ, 2006. – 294с

9. Вінок Великому Кобзареві. – К.: Рад. письменник, 1961. – 485 с.

10. Грабович Г. *Шевченко як міфотворець. Семантика символів у творчості поета.* -К., 1991.

11. Дзюба І. *Тарас Шевченко. Життя і творчість* / Іван Дзюба. – Київ: Видавничий дім "Києво-Могилянська академія", 2008.

12. Дзюба І. *У всякого своя доля.* - К., 1989

13. Єкельчик С. *Українофіли: Світ українських патріотів другої половини XIX*

століття. – К.: КІС, 2010. – 272 с. 16. Забужко О. Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу. – К.: Абрис, 1997. – 144 с.

14. Забужко О. *Шевченків міф України: Спроба філософського аналізу.* - К., 1997

15. Зайцев Павло. *Життя Тараса Шевченка*. - Нью-Йорк — Париж — Мюнхен, 1995.

16. Йовенко Лариса. *Образ співця-кобзаря в творчості Т. Шевченка та його інтерпретація в шкільних підручниках радянської доби* / Історія освіти. - С. 38-43

17. І. Денисюк, *Шевченкознавчий поемарій Андрія Скоця, або зразки аналізу*, [у:] А. Скоць, *Шевченкознавчі студії: Декалог*, Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006,с. 3 — 7

18. Івакін Ю. *Нотатки шевченкознавця.* - К., 1986.

19. Івакін Ю. О. *Поезія Шевченка періоду заслання* / Юрій Івакін. — К.: Наук, думка, 1984. — 240 с.

20. Іванишин Василь. *Українська церква і процес національного відродження.* - Дрогобич, 1990. - С. 33.

21. Колесса Ф. *Студії над поетичною творчістю Т. Шевченка.* - Львів, 1939.

22. Комаринець Т. *Тарас Шевченко і народна творчість*. - К., 1963.,-231 с.

23. Кониський Олександр. *Тарас Шевченко-Грушівський : хроніка його життя* / Олександр Кониський; [упоряд., підгот. тексти, передм., прим., покажч. В. Л. Смілянська]. – Київ: Дніпро, 1991. – 701, [1] с.

24. Коцюбинська М. *Народнопісенне коріння поетики Шевченка* // Етюди про поетику Шевченка. - К., 1990

25. Л. Бондар, *Шевченкознавчі студії професора А. Скоця*, [у:] А. Скоць, *"Щоб слово пламенем взялось": Поетичний світ Тараса Шевченка*, Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2013, с. 5 — 13.

26. Луначарський А. *Великий народний поет (Тарас Шевченко)* / пер. з рукопису Микола Богун. Львів: Накладом В. Левинського, 1912. 36 с. 31. 4.

27. Машталір А. *Вшанування Тараса Шевченка на Поділлі у 1917-1920 рр. Освіта, наука і культура на Поділлі*: зб. наук. пр. Камянець-Подільський, 2009. Т. 132. С. 25-31.

28. Машталір А. І. Лозовий В. С. *Політична інструменталізація постаті та творчості Тараса Шевченка як чинник національного відродження у Наддніпрянській Україні (1917- 1920 рр.)*: монографія. Тернопіль: ФОП Паляниця В. А., 2016. 296 с.

29. МашталірА. *Вплив постаті Т. Г. Шевченка на піднесення національної свідомості українців у 1917–1920 рр.* // Освіта, наука і культура на Поділлі : Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка. Т. 18. Матеріали круглого столу

30. Наливайко Д. С. *Тарас Шевченко в контексті романтизму та націоналізму* // МАПСТЕРІУМ. Випуск 21. Літературознавчі студії. - 2005. - С. 21-35

31. Ряшко О., Ряшко В. *Т. Г. ШЕВЧЕНКО – ПОЛУМ'ЯНИЙ БОРЕЦЬ ЗА ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ (ДО 200-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)* / О. Ряшко, В. Ряшко. - Львів. - С. 117

32. Савченко І. *Історія української літератури:* Навчальний посібник. – К.: "Альфа-М", 2007. – 184 с

33. Сверстюк Євген. *Феномен Шевченка* / / Шевченко і час. - Київ; Париж, 1996.

34. Синявська Юлія. *Дніпро в поетичній творчості Т. Г. Шевченка* // Нац. Університет харчових технологій

35. *Творчість Тараса Шевченка в національно-духовному вимірі сьогодення*: збірник наукових праць студентів та магістрантів / за ред. В. М. Владимирової та Н. І. Кириленко. – Суми : Вид-во Сум ДПУ імені А. С. Макаренка, 2014. – 106 с.

36. Филипович П. *Шевченкознавчі студії.* - Черкаси, 2001

37. Франко І. *Переднє слово (До видання: Шевченко Т. Г. "Перебендя"...Львів, 1889)* // Збір творів: У 50 т. - К., 1980. - Т. 27.- С. 297

38. Хархун В. *Нам треба голосу Тараса: культ Кобзаря в радянській поезії* / Слово і Час. 2014 №4. Ч. - С. 3-18

39. Шевченко Т. Г. Кобзар / Тарас Шевченко. — К.: Вид. центр «Просвіта», 2004.— 688 с.

40. Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів: У 12 т. / Ред. кол.: М. Г. Жулинський (голова) та ін. [Електронна версія]. – К. : Наук. думка, 2001. – Т. Поезія 1837–1847 / Перед. слово І. М. Дзюби, М. Г. Жулинського. – 784 с.

41. Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів: У 12 т. / Ред. кол.: М. Г. Жулинський (голова) та ін. [Електронна версія]. – К. : Наук. думка, 2001. – Т. Поезія 1847–1861. – 784 с. – Режим доступу: http://litopys.org.ua/shevchenko/ shev.htm.

42. Шевченко Т. Твори в двох томах / Т. Шевченко. – К. : Дніпро, 1966. – 748 с.

43. *Шевченкознавчі студії: Декалог [Текст]* : монографія / А. І. Скоць; Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. - Л. : Видавничий центр ЛНУ ім. І.Франка, 2006. - 204 с.: іл. - Бібліогр.: с. 185-203

44. Ю. Шевельов, *Слово на відкритті Шостої Шевченківської конференції*, Світи Тараса Шевченка. Зб. статей до 185 річчя з дня народження поета. Нью-Йорк; Львів, 2001, т. 2.

ЛІТЕРАТУРНІ ДЖЕРЕЛА

45. https://ukrlit.net/making2018/23.html

46. https://www.ukrlib.com.ua/tvory/printit.php?tid=10184

47. https://www.ukrlib.com.ua/tvory/printit.php?tid=10021

48. http://mus.art.co.ua/shevchenko-i-kobzars-ke-mystetstvo/

49. https://www.ukrlib.com.ua/review/printit.php?tid=18119

50. https://www.ukrlib.com.ua/tvory/printit.php?tid=10254

51. https://taras-shevchenko.com.ua/ua/biography/period-troh-lit.htm

52. https://ukr.school-essay.ru/tragizm-obrazu-materi-v-poemi-t-shevchenka-najmichka-t-shevchenko